

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI

KATEDRA ZA MUZEOLOGIJU I UPRAVLJANJE BAŠTINOM

Ak. god. 2015./2016.

Štefica Dumančić Poljski

Analiza muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade

te njihova uloga u obrazovnom sustavu

diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Žarka Vujić, red. prof.

Zagreb, 2015.

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Mentorica: _____

Članovi komisije: _____

Ocjena: _____

Sadržaj

Uvod	5
1. Muzejske publikacije za djecu i mlade	7
1.1. Muzejske publikacije i muzejske edukativne publikacije za djecu i mlade	7
1.2. Vrste muzejskih publikacija za djecu i mlade	10
2. Postupak izrade edukativne publikacije i njezino mjesto u hrvatskom obrazovnom sustavu	18
2.1. Postupak izrade edukativne publikacije	18
2.2. Mjesto publikacije u hrvatskom obrazovnom sustavu	20
Postupak odobravanja udžbenika i dopuskog nastavnog sredstva	20
Postupak odobravanja pomoćnog nastavnog sredstva	21
3. Analiza muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade	22
3.1. Metodologija istraživanja	22
3.2. Rezultati analize	23
Vrste publikacija	24
Godina izdavanja i broj publikacija	24
Nakladnici muzejskih edukativnih publikacija	26
Analiza općih podataka	28
Izgled publikacije	31
Sadržaj i namjena publikacije	34
4. Analiza prezentacije pedagoškog rada muzeja i muzejskih edukativnih materijala na web-stranicama muzeja	42
4.1. Metodologija istraživanja	42
4.2. Rezultati istraživanja i rasprava	43
Zastupljenost edukativnog materijala	43
Vidljivost	43
Vrste edukativnog materijala	43
Ciljane skupine korisnika	45
Komunikacija s korisnicima	46

5. Zaključak	48
Popis slika i grafičkih priloga	50
Prilozi	52
Prilog 1. Broj muzejskih edukativnih publikacija od 1986. do 2015. godine	52
Prilog 2. Popis analiziranih muzejskih publikacija	53
Popis literature i web izvora	56

Uvod

Jedna od najvažnijih funkcija suvremenog muzeja jest prepoznavanje različitih grupa svojih korisnika i njihovih potreba te osmišljavanje ciljane i efikasne komunikacije s njima. Muzej s korisnicima može komunicirati na različitim razinama i kroz različite medije. Središnji i najvažniji oblik komunikacije muzeja svakako je izložba. Ostali načini komunikacije muzeja s korisnicima obuhvaćaju: radionice, predavanja, publikacije, novine, plakate, Internet, društvene mreže...

Edukativni rad je, kako to P. van Mensch navodi (van Mensch, 2004), samo jedan od oblika komunikacije u muzejima, a edukacija u muzeju i shvaćanje važnosti edukacije posjetitelja, kao i otvaranje muzeja u svakom pogledu, prema najširem krugu krajnjih korisnika od izuzetne su važnosti za opstanak istog (Škarić, 2002 prema Detling, 2012).

U ovom radu pažnju ćemo usmjeriti na jedan segment korisnika muzeja, po dobi najmlađi – na djecu i mlade. Pritom će nas zanimati samo jedan uski, iako jako važan, segment komunikacije s tom vrstom korisnika: komunikacija putem muzejskih publikacija. Točnije, istražiti ćemo koliku važnost muzeji pridaju tiskanim publikacijama za djecu i mlade, kakve publikacije za ovaj uzrast izdaju te uolikoj mjeri su ti materijali primjenjivi za korištenje u redovnoj nastavi.

Na početku, u **prvom** poglavlju rada, krenut ćemo od definicija muzejskih publikacija i muzejskih publikacija za djecu i mlade u postojećoj literaturi, karakteristika muzejske publikacije te ćemo navesti publikacije koje su specifične za muzeje. Nakon toga donosimo klasifikaciju muzejskih edukativnih publikacija.

U **drugom** poglavlju ukratko ćemo opisati kompleksan proces nastanka edukativne publikacije. Dat ćemo popis i kratko objašnjenje svih koraka potrebnih za nastanak publikacije. Nadalje ćemo ukratko dati uvid u mjesto i ulogu publikacija u hrvatskom obrazovnom sustavu: koje publikacije su dopuštene za korištenje u nastavi, kako one nastaju, po čemu se udžbenik razlikuje o drugih publikacija te što su to dopunska i pomoćna nastavna sredstva.

Glavni, istraživački, dio rada sastoji se od dva poglavlja. Opis metodologije i prikaz rezultata analize muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade donosimo u **trećem** poglavlju, a u **četvrtom** analiziramo prezentaciju pedagoškog rada muzeja i muzejskih edukativnih materijala na njihovim web-stranicama koje odgovara na pitanje u kojoj su mjeri

muzeji iskoristili prednosti virtualnog svijeta za jedan posve novi oblik komunikacije i edukacije svojih korisnika (i onih koji bi to tek trebali postati).

Rad završava zaključcima proizašlima iz obavljenih istraživanja te popisom korištene literature.

1. Muzejske publikacije za djecu i mlade

Muzejska pedagogija je pedagoška i muzeološka disciplina koja se bavi komunikacijom i interpretacijom baštine u muzejima prema krajnjim korisnicima s ciljem zadovoljavanja njihovih socijalnih i samoaktualizirajućih potreba, te spoznajnih, doživljajnih i psihomotornih interesa, uz istovremeno prihvaćanje određenih općeljudskih društvenih normi i usvajanje kulturnih i civilizacijskih dostignuća (Detling, 2012). Fenomenom edukacije i pedagoškim radom u muzejskim ustanovama bave se mnogi, u prvom redu muzeolozi i muzejski pedagozi.

Pedagoški se rad muzeja prezentira putem pisanih/tiskanih i elektroničkih medija. Muzejske su publikacije često jedini pisani dokument muzejskih događanja koja su trajala u određenim kraćim ili duljim intervalima. Još daleke 1972. godine Antun Bauer je izjavio: Izložbe i druge manifestacije bez ikakvog konkretnog popratnog dokumenta i stručnih informacija prolaze neopaženo i ograničeno samo na uski krug posjetilaca (MDC, 2001). Publikacije su pisana svjedočanstva promjena stalnih muzejskih postava, tema koje su izlagane na povremenim izložbama, muzeoloških trendova i inovacija (MDC, 2006).

Muzeji su sa svojim publikacijama aktivni sudionici hrvatskoga nakladničkog korpusa, karakteristike kojih su male naklade, skromni marketinški program, nevidljivost na policama knjižara i knjižnica, ali i veliki broj novih naslova, bogatstvo sadržaja i prepoznatljivi dizajn (MDC, 2014).

Središnja točka okupljanja hrvatskih muzeja, Muzejski dokumentacijski centar (MDC), već se više od trideset godina bavi prikupljanjem podataka o tiskanim materijalima hrvatskih muzeja, izlaže ih na prigodnoj izložbi u okviru godišnjeg sajma knjiga Interliber u Zagrebu te ih i objavljuje u Katalogu tiskanih publikacija hrvatskih muzeja. Iz kataloga se može razabrati i to kakve su se aktivnosti događale (oglašavale i tiskale) u tom razdoblju.

1.1. Muzejske publikacije i muzejske edukativne publikacije za djecu i mlade

Prema Cannon-Brookesu (2001) pojam *muzejska publikacija* pokriva širok raspon sredstava pomoću kojih će se javnosti priopćiti znanje koje posjedujemo o našim zbirkama. Zbog toga razlikuje dvije vrste muzejskih publikacija:

- kratkoročne publikacije: oznake i natpisi uz izložke, materijal za marketing i propagandu što ga muzej izdaje ili odobrava,
- dugoročne publikacije: znanstveni radovi ili priručni materijali za buduću uporabu.

Muzejske publikacije u stvari su *zamrznuti* dosezi saznanja o muzejskoj građi ili nekoj tematici koja je s njome u vezi u trenutku kad se oblikuju kao publikacije. One postupno stvaraju transparentni sustav znanja o muzeju, njegovoj građi i djelovanju, kao i o njegovim pokušajima aktualnog tumačenja svijeta i okoline u kojoj djeluje, a – kao element komunikacije – postaju medij kojim muzeji prenose svoje informacije i poruke. (prema Maroević, 2001)

Važno je razlučiti razliku između muzejske publikacije i publikacije o muzeju. Dok je izdavač ili suizdavač muzejske publikacije nužno muzej ili galerija, kod publikacije o muzeju to ne mora biti slučaj. Publikacija o muzeju je svaka publikacija, bez obzira na njezinog nakladnika, čija je tema muzej: ona priča priču o muzeju, govori o njegovoj djelatnosti, povijesti i/ili ulozi u društvu, predstavlja muzejske zbirke i slično.

Pretpostavlja se da se korištenje prvog muzejskog pisanog materijala koji strukturira dječje učenje dogodilo davne 1899. godine u Haslemereu (Velika Britanija). Ranih 80-ih godina prošlog stoljeća britanski muzejski priručnik govori o publikacijama, isključivo kao o knjigama i razlikuje: prospekte, vodiče i kataloge stalnih postava i povremenih izložaba, ilustrirane vodiče po muzejima i galerijama, godišnja izvješća muzeja, muzejsku periodiku, bibliografije, adresare i monografije kao temeljne oblike muzejskih publikacija (Maroević, 2001). Muzeji u Hrvatskoj danas izdaju različite vrste publikacija od kojih su baš za muzeje specifični katalozi izložaba (stalnih postava, povremenih izložaba) i vodiči (kroz postav muzeja ili pojedine zbirke). Za informativne i promotivne djelatnosti muzeja koriste se informativni leci i brošure. Muzejska periodika obuhvaća časopise, godišnjake, godišnja izvješća. Likovne monografije i monografski prikazi različitih tematika često su najluksuznije muzejske publikacije, dok u stručnu i znanstvenu literaturu možemo ubrojiti specijalizirane bibliografije, studije i zbornike znanstvenih i stručnih skupova. (MDC, 2001)

Posebnu podvrstu muzejskih publikacija čine muzejske edukativne publikacije. Izdavanje edukativnih publikacija jedna je od najzahtjevnijih dionica u izdavačkoj djelatnosti

muzeja, ali istodobno i jedna od onih kojima se pridaje najmanje pozornosti (Radovanlija Mileusnić, 2014).

Muzejska publikacija za djecu i mlade svako je djelo kojemu je izdavač muzej i u kojemu su muzejski sadržaji prezentirani na način razumljiv i primjeren djeci i mladima (Jelavić, 2014). S druge pak strane, u suvremenom školskom sustavu metode učenja i podučavanja su se promijenile. Suvremena nastava od učenika očekuje da pronalaze, upoznaju, raščlanjuju i vrjednuju različite oblike informacija (MZOŠ, 2006) te ih pritom, između ostalih, upućuje i na muzej i internet kao izvore toga znanja. HNOS također predviđa što češću zamjenu krede, ploče i udžbenika izvanučioničkom nastavom i različitim izvorima znanja, među kojima se eksplicitno spominje i muzej (HNOS, 2006).

Iz navedenoga zaključujemo da su muzejske publikacije za djecu i mlade nužne kao dio muzejske komunikacije kojima se toj ciljanoj skupini osigurava dostupnost znanja o muzeju i njegovu djelovanju te interpretacija građe sa specifičnim obrazovnim ciljevima (Maroević, 2001). Njihova posebnost leži u tome da najčešće pokušavaju određenoj dobnoj skupini približiti prošla vremena kroz priče koje su proizašle iz predmeta i znanja sačuvanih unutar vlastitih zidova.

Cilj muzejskih publikacija za djecu i mlade je informiranje, obrazovanje i zabava djece te poticanje njihove kreativnosti i kritičkog mišljenja (Jelavić, 2014), a njihova namjena je, prema Radovanlija Mileusnić (2014a), višestruka: olakšati rad muzejskog pedagoga, omogućiti korisnicima individualni izbor, tempo i način razgledavanja muzejskih sadržaja, ponuditi i inicirati aktivno razgledavanje i upoznavanje muzejskih sadržaja te ponuditi sadržaje za nastavničko osoblje.

Godine 1980. na savjetovanju *Uloga muzeja u reformiranju odgoja i obrazovanja*, u organizaciji Hrvatskog školskog muzeja, Antun Babić je kao jedan od izlagača predložio kako za školsku publiku u muzejima treba biti pripremljen tiskani edukativni materijal, koji ne mora biti luksuzno opremljen da bi bio funkcionalan kao informacija. Dvadesetak godina kasnije, muzejska pedagoginja Mila Škarić na MDC-ovom međunarodnom simpoziju o muzejskom izdavaštvu 2001. godine upozorila je kako je muzejskih publikacija za djecu premalo i kako one ne zadovoljavaju realne potrebe. (...) Kao bitan razlog nedostatka muzejskih publikacija za djecu navela je neznanje i nekvalificiranost u pisanju tekstova za djecu (prema Radovanlija Mileusnić, 2014). Radovi za djecu objavljeni su sporadično i

najčešće u *kućnoj izradi*, u obliku fotokopiranih radnih listića koji su pratili pojedine tematske izložbene projekte (MDC, 2010).

Posljednjih godina situacija se, čini se, mijenja. Muzejske publikacije počele su se prepoznavati i s obzirom na skupine korisnika kojoj su namijenjene. Profiliranjem novoga stručnog muzejskog osoblja - muzejskih pedagoga, kao i snažnim okretanjem muzeja prema svim članovima društvene zajednice u kojima djeluju, muzejsko se izdavaštvo za djecu razvilo u respektabilnu i sveprisutnu muzejsku djelatnost (MDC, 2010).

Pojačana proizvodnja publikacija za djecu rezultat je težnje muzeja da svoje djelovanje približe što većem broju djece i mladih te da ih uključivanjem u svoje aktivnosti odgajaju kao buduću stalnu publiku. (prema MDC, 2008) Za najmlađe korisnike zagrebački muzeji već niz godina uz Međunarodni dan muzeja 18. svibnja priređuju muzejsku-edukativnu igru započetu temom *Što je u muzeju oduševilo Baltazara?* 1996. godine. Uz održane izložbe, radionice i druge akcije na zadanu temu muzeji često izdaju edukativne publikacije namijenjene djeci predškolske i školske dobi.

Muzejske edukativne publikacije za djecu i mlade započele su svoj razvoj od jednostavnih, u kućnoj radinosti izrađenih i fotokopiranih jednobojnih radnih listića i mapa, a kasnije su se razgranale u velik broj raznovrsnih edukativnih materijala za djecu različite dobi: od bojanke i slikovnica, pisanki i slovarica, radnih listova i radnih bilježnica, muzejskih vodiča i kataloga do multimedijalnih sadržaja i elektroničkih igara.

Povećani interes za ovu temu odražava i uključivanje MDC-a koji je za muzejsko osoblje organizirao edukativnu radionicu s temom muzejskih publikacija za djecu i mlade te izdao knjižicu istog naziva kao drugu publikaciju u biblioteci *Kako objaviti dobru muzejsku knjigu*.

1.2. Vrste muzejskih publikacija za djecu i mlade

Budući da se o vrstama muzejskih publikacija naširoko piše u MDC-ovoj knjizi Muzejske publikacije za djecu i mlade u ovom ćemo dijelu dati kratak pregled vrsta muzejskih publikacija kako ih navodi S. Radovanlija Mileusnić (2014a).

Muzejske publikacije za djecu i mlade mogu se dijeliti obzirom na razne kriterije. Autorica donosi njih šest koje ćemo ovdje nabrojati.

1. Kriterij korisnika sadržaja:

- za posjetitelje,
- za djecu (radne bilježnice, priručnici, radni listići, stripovi, slikovnice...),
- za posjetitelje s posebnim potrebama.

Ovu podjelu publikacija prema kriteriju korisnika u Hrvatskoj 2001. navodi Mila Škarić (2001). Dvojbenom nazivu prve od navedenih kategorija autorica vjerojatno pridružuje naslove namijenjene odraslim posjetiteljima muzeja. Slična se podjela publikacija na korisnike često može iščitati na web-stranicama muzejskih trgovina velikih svjetskih muzeja. Takvi muzeji, naime, radi lakšeg snalaženja u velikom broju (ne samo vlastitih) publikacija, korisnicima u pretraživačima nude padajuće izbornike u kojima su navedene određene vrste korisnika. Osim gore navedenih tu se mogu naći, na primjer, znanstvenici, učitelji, studenti, tinejdžeri ili muzejski profesionalci.

2. Kriterij starosne dobi i sposobnosti korisnika. Kriterij starosne dobi i sposobnosti korisnika zapravo je samo jedan od užih pogleda na kriterij korisnika, iako iz teksta nije jasno na koje se sposobnosti zapravo misli. Kriterij starosne dobi također nije ujednačen, pa se stječe dojam da gotovo svaki muzej ima i svoju dobnu ljestvicu prema kojoj dijeli korisnike.

3. Kriterij namjene i načina uporabe (autorice Cornelia Bruninghaus-Knubel):

- građa za samostalno korištenje,
- građa kojom se muzejski pedagog koristi za objašnjavanje i proširivanje znanja o muzejskim predmetima.

Pritom, kao primjere građe za samostalno korištenje Radovanlija Mileusnić daje radne listiće, igraće karte i kockice, priručnike i kataloge, kvizove, edukativne igre na velikim posterima, modele kazališta, pomagala za umjetnost i obrt, AV građu, predmete i materijale za dodir, miris i okus... Nasuprot tome, primjeri građe koju muzejski pedagog koristi u radu su: grafikoni, karte, dijagrami, prozirnice, slajdovi, računalne prezentacije, tekstovi, nastavni planovi, filmovi, edukativne mrežne stranice, preslici i replike, nastavna sredstva, *muzej u kovčegu* i drugi mobilni nastavni predmeti. Vidljivo je iz teksta da je vrlo širok raspon vrsta predloženog materijala te da popis koji ova autorica donosi nije konačan.

4. Kriterij načina izrade i medija:

- rukopisne (tzv. publikacije kućne izrade),
- tiskane
- elektroničke (CD, DVD...) i daljinski dostupne (objavljene na mreži).

Pritom se može napomenuti da su rukopisne publikacije najjednostavniji, najbrži, najjeftiniji i najfleksibilniji način izrade edukativnog materijala za djecu i mlade u muzejima. Često se takvi materijali smatraju manje vrijednima. Međutim, treba naglasiti da takve publikacije zahtijevaju velik stručan napor u osmišljavanju i pripremi teksta te da tekstovi svakako trebaju biti jezično ispravni, tj. treba ih lektorirati. Isto tako, u njima bi trebalo zadržati razinu kvalitete pa djelatnici trebaju biti educirani o raznim postupcima za njihovu izradu, a to su postupci rada s programima obrade teksta, obrade slika, postojanje i korištenje besplatnih softvera za izradu jednostavnih multimedijских materijala, prezentacijski programi pa sve do programa za prijelom.

5. *Kriterij izdavača.* Jasno je da muzejske publikacije izdaje muzej ili više muzeja (što je vidljivo iz njihova imena) i eventualno udruge povezane s muzejima. Pritom se kao partner ili suizdavač muzeja može pojaviti i neka druga pravna ili fizička osoba, na primjer knjižnica, škola, turistička zajednica, fakultet ili slično. U svijetu postoje primjeri muzeja, u pravilu velikih, koji su svoje izdavaštvo prepustili profesionalnim nakladničkim kućama, ponekad specijaliziranim za područje muzeja.

Iako u Hrvatskoj ne postoje nakladnici specijalizirani za područje muzeja ili oni koji izdaju muzejske publikacije u većem broju, zbog potpunosti recimo da pojedini nakladnici povremeno izdaju publikacije na teme koje su povezane s muzejima. Primjer takvog izdanja je publikacija *Avantura u muzejima: vodič kroz najzanimljivije hrvatske muzeje* u izdanju Školske knjige.

6. Kriterij sadržaja i formalnog izgleda publikacije.

Kako bi publikacija zaista ispunila svoju svrhu i zadovoljila potencijalne korisnike, Željka Jelavić (2014) navodi nekoliko pitanja na koja treba odgovoriti kad razmišljamo o muzejskim publikacijama za djecu i mlade:

1. Kojoj je dobi djece namijenjena publikacija?
2. Koja je svrha muzejske publikacije za djecu i mlade?

3. Je li publikacija vezana za izložbu ili ne?
4. Je li publikacija vezana za dio školskog plana i programa?
5. Je li publikacija namijenjena individualnoj ili grupnoj uporabi?

Prema mjestu korištenja publikacije za djecu i mlade možemo podijeliti na one usko vezane za stalnu ili povremenu izložbu i sasvim određene predmete koji se nalaze unutar muzejskog prostora te na one uporaba kojih ne zahtijeva nužno boravak korisnika u prostoru izložbe, tj. u muzeju. Ovaj drugi tip publikacije ima širu primjenu, tj. može se koristiti u školi ili kod kuće.

Većina djece posjećuje muzeje u okviru organiziranih školskih posjeta. Kako takve posjete planiraju i organiziraju prvenstveno nastavnici, postojanje publikacije koja prati određeni dio nastavnog plana i programa ili kurikulumu zasigurno će biti motiv više kod odabira posjeta upravo tom muzeju. Također, odlazak u muzeje može se provoditi i kao dio izvanučioničke/terenske nastave i ostalih oblika formalnog obrazovanja koji su planirani u okviru godišnjeg plana i programa.

Radovanlija Mileusnić donosi kategorizaciju muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade obzirom na kriterije sadržaja, namjene, jezičnih i stilskih obilježja te oblik publikacije. Autorica navodi da je kategorizacija izrađena na temelju stručne literature i uvida u fondove knjižnice MDC-a. Objedinjeno, predložena podjela sa svim kategorijama i potkategorijama dana je na slici 1.

Budući da ćemo se u idućim poglavljima i istraživačkom dijelu rada baviti publikacijama specifičnim za muzeje i didaktičkim interaktivnim publikacijama, reći ćemo ovdje nešto o muzejskim slikovnicama i elektroničkim publikacijama.

Muzejske slikovnice i stripovi. Posebna vrsta muzejskih publikacija za djecu su slikovnice i stripovi, o kojima se opsežno govori u predgovoru kataloga 29. izložbe izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija (MDC, 2010). Kako se navodi, prva muzejska slikovnica bila je *Žuti vrtuljak* Drage Hedla koju je 1986. godine izdala Galerija likovnih umjetnosti iz Osijeka, a prvi strip *Martin iz Zagreba, Martin u Zagreb: iz povijesti zagrebačkih cehova* (Hrvatski povijesni muzej, 1991). Nakon toga, tek 1997. u izdanju Tehničkog muzeja izlaze *Priče iz Pčelinjeg grada* te sljedeće godine slikovnica *O sagu i staklu* u izdanju Muzeja Mimare. Na 29. izložbi izdavačke djelatnosti muzeja i galerija 2010. godine izložen je veći broj slikovnica i stripova izdanih te godine. Spomenimo ovdje samo neke: slikovnice *Nikola Tesla - izumitelj*

budućnosti (Muzej Like, Gospić i Gradski muzej Korčula, 2010) i *Čudovišta u muzeju: iliti 1. tvrđavski rat za muzej protiv dosada nepoznatih čudovišta* (Muzej Slavonije, 2010) te strip *Pogledalove kronike* (Gradski muzej Karlovac, 2010).

- publikacije specifične za muzeje
 - muzejski vodiči (kroz stalni postav ili pojedine zbirke)
 - muzejski vodiči za djecu i mlade
 - muzejski vodiči za učitelje/pedagoški vodiči
 - muzejski katalozi izložaba
 - katalozi uz stalni postav ili pojedine muzejske zbirke
 - katalozi uz različite vrste povremenih muzejskih izložaba
 - katalozi uz edukativne radionice/projekte muzeja
 - informativni letci i brošure
- didaktičke interaktivne publikacije
 - didaktički radni listići
 - radna bilježnica kao dopuna vodiči kroz stalnu izložbu (stalni postav)
 - radna bilježnica uz povremene izložbe
 - edukativne mape i didaktički kompleti
- znanstvenopopularne publikacije
 - priručnici
 - tematske brošure i monografije
- književnost za djecu i mlade (muzejska tematika)
 - slikovnice
 - dječja poezija
 - priče
 - dječji romani
 - pripovijetke
 - strip
- neknjižna građa
 - karte, plakati, poster
 - letci
 - kalendari
 - razglednice
 - AV mediji, zvučni zapisi, audio građa
 - CD-i, DVD-i
 - didaktičke i društvene igre
 - filmovi
 - mikrofilmovi
 - fotografije
 - mape
 - ...
- elektroničke publikacije i računalna interaktivna multimedija
 - mjesno dostupne elektroničke publikacije (CD, DVD...)
 - daljinski dostupne elektroničke publikacije (objavljene na mreži)

Slika 1. Kategorizacija muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade

Muzejskim slikovnicama opsežno se bavio projekt Diane Zalar i dr. u okviru kojega je objavljena i monografija *Izlet u muzej na mala vrata, prema teoriji slikovnice* (Zalar, 2014). Tijekom projekta analizirane su 32 hrvatske muzejske slikovnice izdane u razdoblju od 1997. do 2014. godine. Kako navodi Zalar, sve je češća pozornost prema slikovnici kao žanru koji može predstaviti baštinu, pa tako nastaju slikovnice o zaslužnim ljudima (znanstvenicima, umjetnicima). Povijesnu i kulturnu baštinu predstavljaju i izdanja koja tiskaju muzeji. Zalar donosi i tipologiju hrvatskih muzejskih slikovnica koju ovdje prenosimo.

1. Slikovnice koje u prvom redu prenose vrijednosti postava muzeja
 - a. Slikovnice u stihovima (npr. Prakrapinci i prapišpilinci, Muzej Hrvatskog zagorja)
 - b. Slikovnice u prozi (npr. Priča iz pčelinjeg grada, Tehnički muzej, Zagreb)
2. Slikovnice koje ne promoviraju postav muzeja, ali su povezane s baštinom (npr. serija slikovnica Bakine bilježnice (Pjetlić bake Argije, Istina o Marcelli, Trikovi iz prošlih vremena, Crvene cipelice), Muzej Lapidarium, Novigrad)
3. Popularno znanstvene i prvenstveno edukativne slikovnice (npr. Kapljica i kamen, Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb)
4. Biografske slikovnice o znamenitim osobama (npr. Nikola Tesla – izumitelj budućnosti, Muzej Like, Gospić i Gradski muzej Korčula)
5. Slikovnice slovarice (npr. Učimo glagoljicu, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka)
6. Slikovnice igračke u svrhu razvijanja jezičnog izražavanja i mašte (Karolina – igra u muzeju i muzej u igri)
7. Slikovnice dječji radovi (Titanic i Carphatia – djeca pričaju, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka)
8. Djelo na granici između slikovnice i ilustrirane knjige (Priče iz muzeja, Gradski muzej, Split).

Antonija Balić Šimrak (2014) muzejske slikovnice svrstava prema stilovima ilustriranja i pristupima oblikovanju u jednu od četiri skupine:

- potpuno promišljen cjelovit autorski koncept (8 komada, npr. *Čudovišta u muzeju*),
- dizajnerski koncept (9 komada, npr. *Prstenovanje ptica*),
- tradicionalan pristup (9 komada, *Geološka slovarica*),
- uporaba dječjih radova kao ilustracija (5 komada, npr. *Muzej što je to?*).

Vidimo da su među analiziranim slikovnicama podjednako zastupljene one iz prve tri skupine, dok je najmanje onih iz posljednje skupine, u kojima se kao ilustracije koriste dječji radovi.

Elektroničke publikacije i računalna interaktivna multimedija. Elektronički mediji postali su dio svakodnevice. Pritom se može reći da već i same mjesno dostupne elektroničke publikacije polako gube bitku s daljinski dostupnima. Od samih početaka očekivalo se da će digitalno doba donijeti bitna poboljšanja u komunikaciji i prezentaciji muzeja. U komunikaciji s vanjskim korisnicima nove tehnologije su trebale povećati zanimanje javnosti za muzej (povećanje interesa za događaje u samom muzeju, mogućnost integracije u obrazovni sustav te veće zanimanje sponzora) (Zvizdić, 2001).

Ovaj globalni trend zahvatio je i formalno obrazovanje: u tradicionalno tromom i za promjene teškom području obrazovanja klasične metode edukacije počele su popuštati pred novim tehnologijama: multimedijalni materijali na CD-u uz udžbenike već su odavno prošlost, zamijenili su ih web-stranice i obrazovni portali kao potpora klasičnim, tiskanim udžbeničkim serijama. Novi udžbenički standard (MZOS, 2013) definira i dopušta izdavanje i elektroničkog udžbenika. Možemo, dakle, reći, da su nove obrazovne smjernice u obrazovanje uvele i nove načine komuniciranja znanja, virtualni svijet postao je i dio školske svakodnevice.

Niti muzeji nisu ostali izvan ovih tokova. Muzeji danas posjeduju svoje web-stranice. U početku su one služile samo za oglašavanje i davanje osnovnih informacija o muzeju, ali se postupno razvijaju i obogaćuju sadržajem. Danas postoje web-stranice koje su se razvile u jedinice koje su sasvim odvojene od uobičajene svakodnevne prakse svojih *in situ* originala.

Sve više muzeja publikacije namijenjene djeci i mladima objavljuju upravo na internetu i na digitalnim medijima (Jelavić, 2014). Najnovija muzejska elektronička izdanja najčešće su izdavana usporedno i s jednakim sadržajem kao i u tiskanome mediju, ali obogaćena višejezičnim izbornicima, kao i multimedijским sadržajima. (MDC, 2002)

Internet, a napose društvene mreže, medij su koji omogućava, ali i zahtijeva, nove načine komuniciranja s korisnicima. On bi trebao postati platforma pedagoške djelatnosti za prikaz sadržaja i razvoj novih vrsta edukativnih aktivnosti i materijala.

U ovom radu obuhvaćen je samo jedan segment ovog područja muzejskih edukativnih publikacija – daljinski dostupni elektronički materijali hrvatskih muzeja. Za neko od narednih istraživanja ostaje detaljno istražiti digitalne muzejske publikacije te napraviti detaljnu analizu takvih muzejskih izdanja.

I na kraju ovog pregleda, važno je naglasiti da, bez obzira na vrstu muzejske publikacije koja se za djecu priređuje, izuzetno je važno uvijek imati na umu za koju je publiku (koji uzrast) ista namijenjena te tome prilagoditi zahtjevnost teksta, njegov stil i jezik te dizajn i likovni izričaj publikacije. Muzejsku edukativnu publikaciju za djecu i mlade treba od samog početka osmišljavati, promišljati, pripremati i objaviti kao zasebnu, određenoj dobnoj skupini primjerenu publikaciju.

2. Postupak izrade edukativne publikacije i njezino mjesto u hrvatskom obrazovnom sustavu

2.1. Postupak izrade edukativne publikacije

Postupak rada na tiskanoj publikaciji ukratko ćemo predstaviti fazama koje, u procesu nastanka publikacije, slijede redom jedna iza druge.

1. *Konceptualno osmišljavanje publikacije, odabira teme, suradnika...*

Konceptualno osmišljavanje publikacije, njezine teme i namjene može doći od strane budućeg autora ili urednika publikacije. Poticaji za pripremu neke edukativne publikacije obično dolaze iz uočene potrebe da se određeni sadržaji metodički obrade i približe određenoj skupini korisnika ili na izravan ili neizravan način iskazane želje/potrebe korisnika za određenim tipom publikacije.

2. *Pisanje sadržaja, definiranje metodičko-didaktičkog instrumentarija, jezika i stila publikacije*

Prije pisanja samog teksta sadržaja publikacije, bitno je odrediti ciljanu skupinu za koju se publikacija priprema, jezik i stil pisanja te odnos količine teksta i ilustracija u publikaciji. Također je bitno unaprijed odrediti okvirni obujam publikacije (broj stranica) kako bi ona na najbolji način bila prilagođena budućim korisnicima. Pisanje sadržaja zahtjevan je stručni dio posla u koji svakako moraju biti uključeni relevantni stručnjaci za područje koji temu mogu sagledati sa više strana. Potrebno je razmisliti i dobro osmisliti, pogotovo ako se radi o mladim korisnicima, pravilni metodički instrumentarij koji će biti dovoljno poticajan za postizanje unaprijed definiranih obrazovnih ishoda.

3. *Uređivanje sadržaja: redaktura, recenzija, lektura, korektura*

Redaktura teksta obuhvaća stručno i kritičko čitanje teksta i interveniranje u isti, provjeru činjenica i podataka koji se u tekstu nalaze te promišljanje o mogućnosti provedbe i učincima predviđenih zadataka za korisnike publikacije. Prije jezičnog uređivanja teksta, lekture i korekture, bilo bi poželjno barem dijelove publikacije isprobati tj. testirati zadatke koji se u njoj nalaze. Ova faza svakako treba prethoditi fazi proizvodnje jer svako mijenjanje sadržaja ili zadiranje u prijelom može uzrokovati produljenje vremena prijeloma pa čak i promjenu dizajna, a time i dodatne troškove.

Pritom treba imati na umu da testiranje treba izvesti na uzorku one skupine kojoj je publikacija namijenjena (određene dobi, vrste škole i slično).

4. *Grafičko-likovno oblikovanje: dizajn - osmišljavanje izgleda publikacije, tip i izrada ilustracija i priprema fotografija*

Kod grafičko-likovnog oblikovanja edukativne publikacije važno je da oblikovna funkcija bude podređena sadržaju, da likovno oblikovanje ne zasjeni važnost teme i sadržaja. Pritom je najvažnije načelo da se grafički i likovni prilozi svojom vrstom, brojem i veličinom prilagode točno onom uzrastu za koji je publikacija namijenjena.

5. *Prijelom i revizija prijeloma*

Prijelom je postupak u kojem se primjenom specijaliziranih alata stručno i jezično uređeni tekst i pripremljene ilustracije i grafički prilozi sjedinjuju u jednu cjelinu. Rezultat ove faze proizvodnje je publikacija u elektroničkoj formi (najčešće u pdf formatu) spremna za otiskivanje.

6. *Tisak edukativne publikacije*

Pripremljena publikacija u pdf formatu u tiskari se tiska u određenoj nakladi te se upućuje na doradu. Dorada, između ostaloga, podrazumijeva sljedeće postupke: savijanje, plastificiranje, uvezivanje, umetanje, pakiranje.

Vrlo je važno i nakon izlaska publikacije iz tiska ne zanemariti post-proizvodne faze koje će omogućiti njezin dolazak do onih zbog kojih su i nastale – korisnika. Ovdje ćemo ih samo nabrojati, mada o tim aspektima muzejske publikacije ima prostora još mnogo govoriti:

1. marketing i prezentacija publikacije
2. distribucija publikacije
3. prodaja publikacije.

Kod izrade edukativnih publikacija, kako onih većih, zahtjevnijih i/ili trajnijih tako i manjih koje se koriste samo jednokratno (kao što su na primjer radni listići za pojedine radionice) svakako bi trebalo angažirati stručnjake za pojedine faze proizvodnje kako bi završna verzija materijala stručno, ali i vizualno, dostojno predstavljala instituciju. Stručni suradnici koje možemo angažirati na izradi publikacije za djecu i mlade su:

1. nastavnici, profesori, pedagozi, psiholozi i ostali djelatnici odgojno-obrazovnog procesa s metodičkim i didaktičkim obrazovanjem te poznavanjem nastavnog plana i

programa i kurikuluma ili dječji pisci kao autori/suautori, recenzenti ili suradnici u procesu testiranja publikacije,

2. lektori i korektori – koji će se pobrinuti za jezičnu ispravnost teksta,
3. prevoditelj(i) – koji će tekst prevesti ukoliko se planira višejezično izdanje,
4. ilustratori i fotografi – zaduženi za ilustracije, crteže, fotografije i grafičke priloge,
5. dizajneri – koji će osmisliti vizualni identitet publikacije, njezinog knjižnog bloka i naslovnice,
6. grafički urednik – koji će prema prijedlogu dizajnera pripremiti prijelom cijelog materijala te napraviti pripremu publikacije za tisak,
7. tiskara – koja će otisnuti publikaciju te u doradi po potrebi materijale izrezati, savinuti, uvezati, plastificirati, zapakirati... te dostaviti muzeju.

2.2. Mjesto i uloga publikacije u hrvatskom obrazovnom sustavu

Da bi se određena publikacija mogla koristiti u nastavi ona mora proći složen proces odobravanja od strane nadležne institucije. Proces odobravanja obvezne, dopunske i dodatne školske literature propisuje Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu. Pritom se razlikuju dva osnovna smjera odobravanja publikacije za korištenje u nastavi: postupak odobravanja udžbenika ili postupak odobravanja pomoćnog nastavnog sredstva. Ti postupci propisani su nizom zakona, pravilnika i drugih dokumenata od kojih su najvažniji: Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, Udžbenički standard, Pravilnik o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima, Sporazum MZOS-a i nakladnika školskih udžbenika, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Nastavni plan i program za osnovnu školu, Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje.

U nastavku ćemo ukratko opisati kompleksne postupke odobravanja udžbenika, dopunskih i pomoćnih nastavnih sredstava.

Postupak odobravanja udžbenika i dopanskog nastavnog sredstva. U proces odobravanja određenog udžbenika i pripadajućeg dopanskog nastavnog sredstva (u ostatku ovog poglavlja: udžbenika) nakladnik može prijaviti udžbenik i pripadajuća dopunska nastavna sredstva propisana Pravilnikom o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima. Proces započinje prijavom udžbenika Ministarstvu od strane nakladnika. Uz

zahtjev za uvrštavanje na Popis udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava i dokaz o registriranosti za nakladničku djelatnost, nakladnik je tom prilikom dužan priložiti tri primjerka udžbenika u tiskanoj i elektroničkoj formi, izjave o jezičnoj usklađenosti teksta i preuzimanju odgovornosti za sve pogreške u predanoj literaturi. Udžbenici koji na taj način budu prijavljeni Ministarstvu najkasnije 90 dana prije 1. rujna u godini koja prethodi onoj u kojoj se mijenja ili objavljuje Katalog obaveznih udžbenika ulaze u proces odobravanja. Nakon zaprimanja svih zahtjeva Ministarstvo formira stručna povjerenstva za odobravanje udžbenika.

Stručna povjerenstva se sastoje od tri člana, koji dolaze iz kruga znanstvenika, stručnjaka, metodičara, učitelja ili nastavnika područja za koje se udžbenik prijavljuje. Članovi stručnog povjerenstva ne mogu biti osobe koje su autori ili su rodbinski ili poslovno povezani s autorom ili nakladnikom udžbenika. Povjerenstvo je dužno u roku od 90 dana od dana zaprimanja zahtjeva izraditi pisano stručno mišljenje o prihvatanju udžbenika. Pritom, udžbenik koji procjenjuju mogu najviše jednom vratiti nakladniku na doradu radi otklanjanja nedostataka, a nakladnik je dužan nedostatke otkloniti u roku od 15 dana. Mišljenje stručnog povjerenstva može biti pozitivno ili negativno. U slučaju negativnog mišljenja nakladnik ima pravo na prigovor u roku od osam dana. U tom slučaju ministar može imenovati novo stručno povjerenstvo čija odluka je konačna i dostavlja se nakladniku u roku od 15 dana od dana dostave prigovora. U slučaju pozitivnog mišljenja stručnog povjerenstva, udžbenik i dopunsko nastavno sredstvo uvrštava se u Popis udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava.

Postupak odobravanja pomoćnog nastavnog sredstva. U školama se, uz obvezne udžbenike i pripadajuća dopunska nastavna sredstva, mogu koristiti i pomoćna nastavna sredstva. Pomoćna nastavna sredstva odobravaju Agencija za odgoj i obrazovanje te Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (za strukovne predmete u strukovnim školama). Naslove sa popisa pomoćnih sredstava nastavnici mogu preporučiti za korištenje u nastavi, ali ta preporuka ne može za posljedicu imati obvezu korištenja ili kupovanja istih. Na popisu pomoćnih nastavnih sredstava u najvećoj se mjeri nalaze nastavni listići, kontrolni zadaci i ispiti znanja.

3. Analiza muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade

3.1. Metodologija istraživanja

Istraživanje i analiza muzejskih publikacija za djecu i mlade provedeni su od rujna do studenog 2015. godine. Prva faza istraživanja kvantitativna je analiza edukativnih muzejskih publikacija za djecu i mlade čiji je primarni cilj bio detektirati edukativne publikacije muzeja. Kao izvori za tražene podatke korišteni su Katalog knjižnice Muzejsko-dokumentacijskog centra (MDC) u Zagrebu, publikacije koje prate izložbenu djelatnost hrvatskih muzeja i galerija na zagrebačkom Interliberu (u periodu od 1995. do 2014. godine), *Izvješća zagrebačkih muzeja* (1994. – 2014.) te *Izvješća hrvatskih muzeja* (1999. – 2013.). U drugoj fazi istraživanja provedena je kvalitativna analiza izabranih edukativnih muzejskih publikacija za djecu i mlade.

Kao što je već navedeno, prva faza istraživanja obuhvatila je analizu zapisa u Katalogu knjižnice MDC-a u Zagrebu te podatke iz dodatnih publikacija: predgovora publikacija koje prate izložbenu djelatnost hrvatskih muzeja i galerija na zagrebačkom Interliberu (u periodu od 1998. do 2014. godine) te *Izvješća zagrebačkih* (1994. – 2013.) i *hrvatskih* (1999. – 2013.) muzeja, posebno dijelove izvješća pod naslovom *Izdavačka djelatnost* i *Edukativna djelatnost*. Rezultat prve faze popis je od ukupno 512 naslova muzejskih publikacija edukativnog sadržaja namijenjenih djeci i mladima nastalih u razdoblju od 1986. do 2015. godine. Ovdje treba napomenuti da podatci za 2014. i 2015. godinu nisu potpuni (za 2015. godinu u vrijeme istraživanja iz Kataloga knjižnice MDC-a izdvojen je samo jedan naslov), budući da je unos podataka u Katalog knjižnice MDC-a u trenutku provođenja istraživanja bio u tijeku, a *Izvješća muzeja* bila su dostupna do zaključno 2013. godine. Ovako detektirane publikacije analizirane su obzirom na vrstu i broj publikacije, te izdavača/nakladnika i mjesto izdavanja.

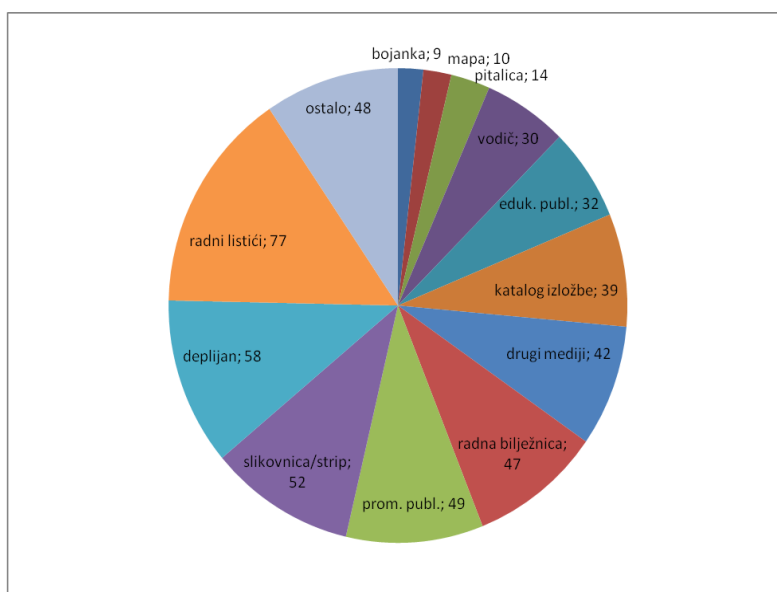
Kako je glavni cilj rada analizirati ulogu muzejskih edukativnih publikacija u obrazovnom sustavu, za nastavak istraživanja izabrani su oni naslovi za koje se, prema dostupnim podacima, moglo pretpostaviti da će barem jedan dio njihovog sadržaja biti metodički razrađen i oblikovan. Ciljevi sadržajne analize u drugom dijelu istraživanja bili su višestruki, a neki od njih odnose se na utvrđivanje: specifičnosti metodičkog oblikovanja muzejskih publikacija za djecu i mlade, udjela publikacija kod kojih su angažirani suradnici

kao što su lektori i recenzenti, učestalost navođenja uzrasta korisnika na samoj publikaciji te navođenje mjesta, svrhe i načina korištenja publikacije na samoj publikaciji.

3.2. Rezultati analize

Analizom podataka dobivenih usporedbom podataka iz Kataloga knjižnice MDC-a i onih iz predgovora publikacija koje prate izložbenu djelatnost hrvatskih muzeja i galerija na zagrebačkom Interliberu (u periodu od 1998. do 2014. godine) te Izvješća zagrebačkih (1994. – 2013.) i hrvatskih (1999. – 2013.) muzeja izdvojeno je ukupno 512 naslova muzejskih publikacija edukativnog sadržaja namijenjenih djeci i mladima. Pokazalo se da su izdvojene publikacije izdane u razdoblju od 1986. do 2015. godine. U prvom dijelu istraživanja na ovom su uzorku istraženi podatci vezani za broj i vrstu publikacija te nakladnika i mjesto njezina izdavanja.

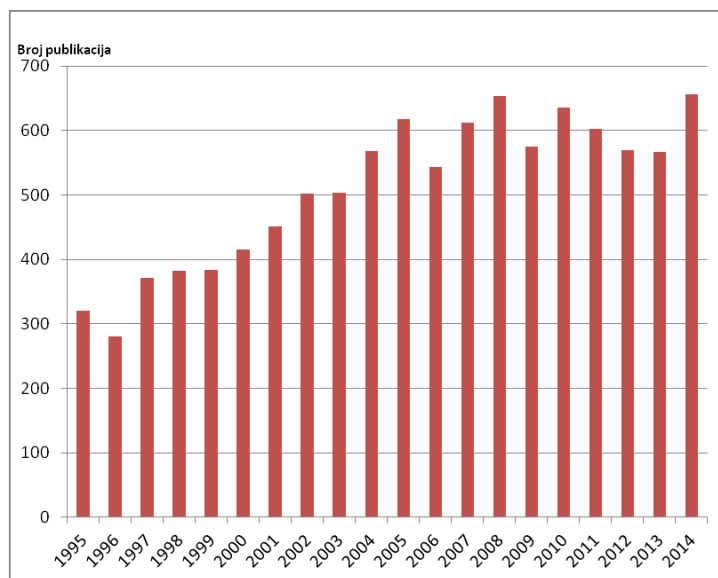
Vrste publikacija. U izdvojenom uzorku muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade sljedeće su vrste: deplijan, katalog izložbe, muzejska pitalica, bojanka, muzejski vodič, radna bilježnica, (radna) mapa, radni listići, slikovnica, strip, muzejsko-edukativna publikacija, promotivne publikacije (brošura/letak, program događanja, plakat), ostalo (monografija, zbornik sažetaka, muzejska pedagogija, slagalice), publikacije na drugim medijima (na CD-u, DVD-u, VHS-u, web-stranici muzeja, u elektroničkim obliku za uporabu u muzeju (*touch screen*)). Udio pojedine vrste publikacije dan je na slici 2.

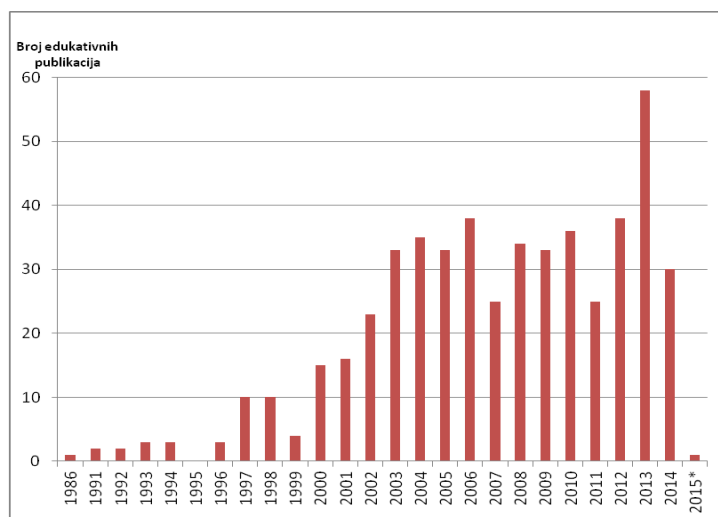
Slika 2. Udio pojedinih vrsta publikacija u promatranom uzorku

Zanimljivo je, također, vidjeti kako su se pojedine vrste publikacija pojavljivale i izdavale tijekom vremena. Tablica s podatcima o međuovisnosti vrste muzejskih edukativnih publikacija i godine izdavanja dana je u Prilogu 1.

Godina izdavanja i broj publikacija. Najstarija analizirana publikacija izdana je 1986. godine, dok je najnovija iz 2015. godine. Jedna publikacija uključena u analizu nije imala naznačenu godina izdavanja. Zbog veće preglednosti podatci su prikazani na dva odvojena grafikona.

Slika 3. Broj muzejskih publikacija od 1995. do 2014. godine

Slika 4. Broj muzejskih edukativnih publikacija od 1986. do 2015. godine

Sa slike 4. vidljiv je trend povećanja broja edukativnih publikacija kroz godine, posebno od sredine 1990-ih godina. Iznimno velik broj muzejskih edukativnih publikacija izdan je 2013. godine, dok podatci za 2014. i 2015. godinu nisu potpuni zbog ranije navedenih razloga.

Iz sljedeće tablice mogu se vidjeti i podatci o prosječnim brojevima svih i posebno edukativnih publikacija po muzeju te udjeli muzeja koji izdaju edukativne publikacije i edukativnih publikacija u ukupnom broju publikacija. Za svaku kategoriju istaknute su minimalne i maksimalne vrijednosti.

Godina	Broj muzeja koji izdaju publikacije	Broj publikacija	Prosječni broj publikacija po muzeju	Broj muzeja koji izdaju edukativne publikacije	Broj edukativnih publikacija	Prosječni broj edukativnih publikacija po muzeju	Udio muzeja koji izdaju edukativne publikacije	Udio edukativnih publikacija u ukupnom broju publikacija
1986	-	-	-	1	1	-	-	-
1991	-	-	-	2	2	-	-	-
1992	-	-	-	2	2	-	-	-
1993	-	-	-	2	3	-	-	-
1994	-	-	-	3	3	-	-	-
1995	73	321	4.40	0	0	0	0	0
1996	67	280	4.18	3	3	0.045	0.045	0.011
1997	93	371	3.99	10	10	0.108	0.108	0.027
1998	88	382	4.34	10	10	0.114	0.114	0.026
1999	87	383	4.40	4	4	0.046	0.046	0.010
2000	93	415	4.46	11	15	0.161	0.118	0.036
2001	100	451	4.51	12	16	0.160	0.120	0.035
2002	96	502	5.23	16	23	0.240	0.167	0.046
2003	98	503	5.13	13	33	0.337	0.133	0.066
2004	103	568	5.51	22	35	0.340	0.214	0.062
2005	105	618	5.89	19	33	0.314	0.181	0.053
2006	100	543	5.43	21	38	0.380	0.210	0.070
2007	103	612	5.94	19	25	0.243	0.184	0.041
2008	117	653	5.58	25	34	0.291	0.214	0.052
2009	122	575	4.71	21	33	0.270	0.172	0.057
2010	118	635	5.38	27	36	0.305	0.229	0.057
2011	114	602	5.28	19	25	0.220	0.167	0.042
2012	113	570	5.04	23	38	0.336	0.204	0.667
2013	105	567	5.40	42	58	0.552	0.400	0.102
2014*	120	656	5.47	25	30	0.250	0.208	0.046
2015*	-	-	-	1	1	-	-	-
Nema podatka	-	-	-	-	1	-	-	-

* nepotpuni podatci u trenutku provedbe istraživanja

Slika 5. Odnosi broja muzeja i broja izdanih muzejskih publikacija u Hrvatskoj

Nakladnici muzejskih edukativnih publikacija. Iz tablice na slici 5. možemo iščitati, na primjer, da su se od sredine 2000-ih godina muzejske ustanove u većem broju počele uključivati u izdavanje muzejskih edukativnih naslova što je rezultiralo i povećanim brojem izdanih publikacija.

Geografski gledano, daleko najviše je publikacija izdano u muzejima smještenima na području Grada Zagreba (više od 40 %), a slijede ih iz Splitsko-dalmatinske (16 %), Krapinsko-zagorske (10.7 %) te Istarske, Primorsko-goranske, Karlovačke i Varaždinske županije (4 – 10 %). Na drugom kraju ljestvice, sa najmanje izdanih edukativnih publikacija za djecu i mlade, nalaze se muzeji Brodsko-posavske, Međimurske, Šibensko-kninske i Požeško-slavonske te Zadarske, Ličko-senjske i Koprivničko-križevačke županije sa po manje od 1 % udjela u izdanim edukativnim publikacijama za djecu i mlade.

Među muzejima koji su izdavali najviše edukativnih publikacija za djecu i mlade ističe se Hrvatski povijesni muzej sa 49 publikacija, a slijede ga muzeji u sastavu Muzeja Hrvatskog zagorja, Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski prirodoslovni muzej te Muzej grada Kaštela (više od 20 izdanih publikacija svaki). Istaknutih pet muzeja, od kojih su tri u Gradu Zagrebu, izdalo je trećinu analiziranih muzejskih edukativnih publikacija. Gradski muzej Karlovac, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja iz Rijeke, Tehnički muzej iz Zagreba, Gradski muzej Varaždin te Galerija Klovićevi dvori i Hrvatski muzej naivne umjetnosti nalaze se u srednjem dijelu ljestvice (10 – 20 izdanih publikacija), dok su ostali muzeji izdali najviše do 7 edukativnih publikacija za djecu i mlade.

Zanimljivo je napomenuti da su poneki muzeji izdavali svoje edukativne publikacije u suizdavaštvu s drugim muzejima ili institucijama. Kao primjere takve suradnje možemo navesti: Muzej grada Kaštela i Dječji vrtić Kaštela; Muzej grada Crikvenice i Dječji vrtić Radost te Muzej Like Gospić i Gradski muzej Korčula.

Osim muzeja i galerija te MDC i Hrvatskog muzejskog društva, publikacije za djecu i mlade muzejske tematike samostalno su izdavali i: Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije Dunea, Gradska knjižnica Ivan Vidali, Korčula; Narodno sveučilište Krapina; Udruga Put, društvo za komuniciranje ambijenta iz Labina, Centar za regionalne aktivnosti Programa prioritetnih akcija, Split; Znanstvena jedinica medicinskog centra iz Varaždina, Ministarstvo razvitka i obnove RH, Erste Group, Večernji list te Marketing Privredne banke.

Nakon uvodnog dijela u kojem je osnovni cilj bio dobiti uvid u količinu i vrste ciljanih muzejskih publikacija te razdoblje u kojem su nastajale, za nastavak istraživanja izabrane su publikacije koje imaju posebno izražen obrazovni karakter – one u kojima je barem dio materijala metodički oblikovan. Pritom se misli da u tim publikacijama uz osnovni tekst postoje i dijelovi teksta koji su na neki način izdvojeni i istaknuti te da postoje različiti zadatci i pitanja čiji je zajednički cilj postizanje većeg utjecaja na korisnika, povećanje motivacije za učenje te učinkovitije postizanje postavljenih obrazovnih ishoda.

Od svih publikacija iz prvog dijela istraživanja izdvojeno je njih ukupno 86 koje će biti detaljno analizirane u drugom dijelu. Rad je nastavljen na jedinicama na koje su upućivale sljedeće predmetnice Kataloga: radni listići, radna bilježnica, muzejsko-edukativna publikacija, (radna) mapa, muzejsko-edukativna pitalica, bojanka, pedagoški vodič i katalog te muzejsko-edukativne knjižice. Popis izabranih publikacija dan je u Prilogu 2.

Kako svaka od ovih publikacija često nosi obilježja više od jedne vrste, teško ju je ponekad smjestiti u samo jednu grupu. U Katalogu knjižnice MDC-a pojavljuju se tako radne bilježnice koje su ujedno i katalozi, muzejske igre, muzejske knjižice ili muzejsko-edukativne pitalice te vodiči koji su u isto vrijeme i (radne) mape, karte ili stripovi. Primjerice publikaciji *Igrom i zabavom kroz izložbu Hrvati i Karolinzi* Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, zbog karakteristika obje vrste, dodijeljene su dvije predmetnice: radna bilježnica i katalog izložbe.

Slika 6. Primjeri edukativnog plakata, označivača stranica i šalice-suvenira u izdanju Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Zagreb

Spomenimo još i da u analizu nisu uključene, iako se ne isključuje i njihova moguća edukativna uloga (slika 6), publikacije kao što su deplijani, označivači stranica, programi

događanja, informativni letci i brošure, plakati događanja i suveniri. Također, kako je već ranije rečeno, zbog činjenice da je tema nedavno vrlo detaljno obrađena, u ovom radu nisu analizirane muzejske slikovnice. Posebno bi još trebalo analizirati edukativne CD-ove i DVD-ove muzeja koji ovdje također nisu obuhvaćeni.

U ovom dijelu istraživanja izabrane publikacije analizirane su iz više aspekata: opći podatci o publikaciji i oni zapisani u njezinom impresumu/kolofonu, izgled publikacije te sadržaj publikacije.

Opći podatci: godina izdanja, nakladnici, broj autora i recenzenata, broj i vrsta (stručnih) suradnika, jezik na kojem je publikacija izdana, njezina naklada, potpore za izdavanje publikacije, cijena publikacije.

Izgled publikacije: format, obujam i uvez, vrsta ilustracija, postojanje lika/maskote u publikaciji te grafičko-likovno oblikovanje.

Sadržaj i namjena publikacije: metodički dijelovi publikacije, koje vrste pitanja i zadataka se koriste, za koji je uzrast namijenjena publikacija, gdje i kako je najbolje koristiti publikaciju.

Analiza općih podataka. Analizirane muzejske edukativne publikacije izdane su u razdoblju od 1992. do 2015. godine. Treba navesti da u trenutku provođenja istraživanja upis naslova izdanih u 2015. godini u Katalog knjižnice MDC-a bio u tijeku pa je iz te godine analiziran samo jedan naslov, što zasigurno nije konačni broj za ovu godinu. U razdoblju od 1992. do 1999. izdano je ukupno 12 naslova, od 2000. do 2009. 30 naslova te u razdoblju od 2010. do 2015. godine 43 naslova. Za jedan analizirani naslov nije navedena godina izdanja. U razdoblju do 1999. godine najviše je bilo izdanih radnih listića (8) a zatim slijede radne bilježnice (2) te po jedna radna mapa i vodič slikovnica. Godine 2000. izlazi prvi muzejski katalog za djecu *Igrom i zabavom kroz izložbu Hrvati i Karolinzi*, a vrlo kasno, tek 2010. godine bilježimo pojavu prve muzejske bojanke za najmlađe. U razdoblju nakon 2010. godine bilježi se, uz najveći broj naslova, i najveća raznolikost vrsta muzejskih publikacija za djecu i mlade: radne bilježnice (14), radni listići (8), muzejsko-edukativne publikacije (7), muzejsko-edukativne pitalice (5), bojanke (5), po dva vodiča i radne mape te jedan katalog.

Kao nakladnici analiziranih publikacija u pravilu se pojavljuju muzeji i galerije, međutim postoji i nekoliko izuzetaka. Po broju izdanih publikacija za djecu i mlade ističu se:

Muzeji hrvatskog zagorja (7), Galerija Klovićevi dvori (6), HAZU i Muzej grada Iloka (5), zatim slijede Gradski muzej Varaždin, Hrvatski povijesni muzej, Muzej grada Kaštela i Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja (4) te Gradski muzej Karlovac, Hrvatski prirodoslovni muzej, Hrvatski školski muzej, Fundacija Ivana Meštrovića te Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (3) i Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Koprivnica i Muzej suvremene umjetnosti (2). Po jednu analiziranu publikaciju izdali su: Prirodoslovni muzej i ZOO u Splitu, Zavičajni muzej Ozalj, Arheološki muzej Istre, Gradski muzeji Sisak, Virovitica i Rijeka, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Muzej Mimara, Muzej Brodskog posavlja, Muzej Slavonije, Muzej triljskog kraja, Etnografski muzej u Zagrebu te Samoborski muzej.

Osim muzeja i galerija kao izdavači/nakladnici analiziranih publikacija pojavljuju se i Hrvatsko muzejsko društvo, Udruga Put – društvo za komuniciranje ambijenta, Ministarstvo razvitka i obnove RH, Večernji list i Erste Group.

Naklade edukativnih publikacija za djecu i mlade navedene su za ukupno 46 analiziranih naslova (53.5 %), a nalaze se u rasponu od 100 do 3000 komada. Najveći broj publikacija izdan je u nakladi do 1000 primjeraka (ukupno 41 ili 89.1 %). Najveći broj naslova izdan je u nakladi 500 (12 naslova) i 1000 (11 naslova).

Cijena publikacije uglavnom, s izuzetkom jedne, nije otisnuta na samoj publikaciji, tako da su saznanja o cijenama došla samo od onih publikacija u kojima je ista rukom bila zapisana na prvoj unutarnjoj stranici knjižnog bloka. Jedina publikacija koja ima otisnutu cijenu košta 40 kn, dok su one upisane rukom bile 5 kn (2 puta), 10 kn (2 puta), 20 kn (2 puta), 30 kn (1 put) te 200 kn (1 put).

Povezano sa cijenama, analizirane su i potpore dobivene za izdavanje publikacija za djecu i mlade. Uz potporu su izdane 34 analizirane publikacije (39.5 %), a ponekad je potpora došla iz više izvora (slika 6). Podatci pokazuju da izdavanje edukativnih publikacija najviše podupire Ministarstvo kulture RH (22 publikacije ili 64.7 % publikacija koje su dobile potporu), a zatim slijede gradovi (19 publikacija ili 55.9 %) i županije (6 publikacija ili 17.6 %). Sponzori i pokrovitelji sudjelovali su u izdavanju sedam (20.6 %) publikacija. Osim toga, kod jedne analizirane publikacije u impresumu je zabilježeno da je ista mišljenjem Ministarstva kulture RH oslobođena od plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga.

Izvor potpore	Broj publikacija
Ministarstvo kulture RH , grad	9 publikacija
Ministarstvo kulture RH	8 publikacija
grad	7 publikacija
Ministarstvo kulture RH, županija	4 publikacije
županija	1 publikacija
grad	1 publikacija
Ministarstvo kulture RH, županija, grad	1 publikacija
Hrvatska turistička zajednica, grad	1 publikacija
sponzori, pokrovitelji	7 publikacija
zahvale ostalima	1 publikacija

Slika 7. Izvori potpore za izdavanje muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade

Sve su analizirane publikacije izdane na hrvatskom jeziku, a dvije su publikacije pritom prijevod s njemačkog jezika na hrvatski. Kod dvije publikacije postoji i usporedni tekst na stranom jeziku (engleski, talijanski), dok je u jednoj publikaciji na engleski i njemački jezik preveden samo tekst naslovnice i sažetci.

Muzejske publikacije za djecu i mlade u najvećem je broju slučajeva napisao samo jedan autor (67,4 % ili 58 publikacija), 14 publikacija (16.3 %) napisala su po dva autora, dok je 5 publikacija (5.8 %) napisalo po tri autora. Na ostalim publikacijama nije naveden podatak o autorima (9 publikacija ili 10.5 %). Za pretpostaviti je da su većina samostalnih autora zaposlenici ustanove – izdavača publikacije. Kad se radi o publikacijama koje imaju dva ili više autora postoji više mogućnosti: suautori su zaposlenici iste ustanove – izdavača ili različitih ustanova – suizdavača, ali je čest i slučaj da kao jedan od autora bude potpisan ilustrator naslova (pogotovo je to primjer kod slikovnica). Posebno zabrinjava postojanje publikacija na kojima ne postoji naznačeno ime autora, pa je za pretpostaviti da je slična situacija i u slučaju navođenja imena ostalih stručnih suradnika čija su autorska djela sastavni dio publikacije (na primjer ilustratora, fotografa, lektora, dizajnera, recenzenata, ali i korektora, grafičkog urednika i slično) i koji bi svakako trebali biti navedeni u impresumu djela.

Ponekad se ime autora ne navodi, kako je uobičajeno, na naslovnici djela, već samo u njegovom impresumu. Kod nekih je publikacija, a pogotovo u slučaju više autora i/ili suradnika u impresumu detaljnije navedeno autorstvo određenog dijela teksta. Tako su, na primjer, specificirani autori (dijelova) teksta, izbora materijala, naslova, koncepta, ideje, tumača pojmova, umjetničkog projekta, zadataka, vježbi i metodičke obrade, igre, izložbe i slično. U dijelu publikacija u impresumu se navodi i urednik izdanja (30 ili 34.9 %), od čega su u 11 publikacija (12.8 %) autor i urednik ista osoba.

Budući da je izdavanje publikacije zahtjevan posao koji bi u realizaciji trebao uključiti veći broj stručnjaka različitog profila, zanimao nas je i podatak u kojoj se mjeri oni uključuju u izradu muzejskih publikacija za djecu i mlade. Analizom publikacija ustanovljeno je da su lektori angažirani u 26 (30.2 %), a korektori u samo 14 publikacija (16.3 %). Stručni suradnici (konzultanti, stručna pomoć, stručni savjetnici) navedeni su u impresumu 9 publikacija (10.5 %), a suradnici u njih 10 (11.6 %), dok u čak 67 publikacija (77.9 %) nije naveden niti jedan (stručni) suradnik. Iako je većina analiziranih publikacija namijenjena djeci i mladima školske dobi iznenađuje činjenica da su samo u dva slučaja (*Julije Klović*, Galerija Klovićevi dvori te *Spomenici pričaju* Udruga Put) u proces njihove izrade uključeni recenzenti (što je za školsku literaturu obavezno), a odobrenje Ministarstva ili nadležne Agencije za udžbenik ili dopunsko/pomoćno nastavno sredstvo nema niti jedna od analiziranih publikacija.

Budući da smo većinu navedenih podataka dobili iz impresuma djela, treba naglasiti da u njih čak 30 od 86 (34.9 %) impresum na postoji.

Izgled publikacije. Izgled publikacije određuju njezin dizajn i grafičko-likovna obrada: format i obujam, uvez, ilustracije i prijelom teksta. Činjenica da su publikacije koje promatramo izdane u rasponu većem od 20 godina (1992. – 2015.) uvelike je utjecala na tehniku izrade publikacija te izbor likovnog materijala korištenog u njihovoj pripremi.

Podatak o dizajneru/dizajnerskom studiju u analiziranim publikacijama vrlo je rijedak: postoji u impresumima devet publikacija, dok je u njih pet naveden dizajner naslovnice/korica. Dizajn i grafička priprema objedinjeni su u 6 publikacija, a u 35 publikacija navedena je samo grafička priprema (priprema za tisak, oblikovanje, prijelom, realizacija). U ostalim publikacijama nema podataka o dizajnu i grafičkoj pripremi.

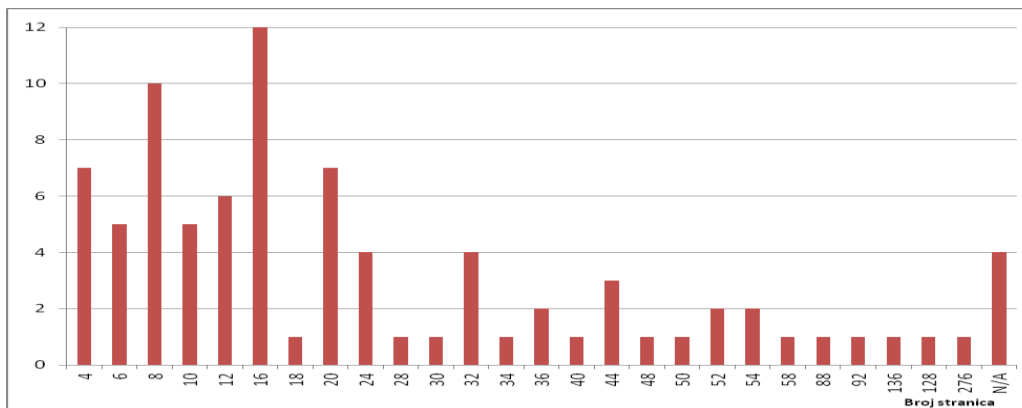
Dio publikacija (njih 18, odnosno 20.9 %) sadrži crno-bijele ilustracije i fotografije, dok ostale sadrže ilustracije, crteže i fotografije u boji (79.1 %). Povezano s time, u

impresumima 21 publikacije navode se imena ilustratora, crtača, autora slika; u njih 29 navode se autori fotografija, dok su u osam publikacija navedeni i autori ilustracija i autori fotografija. U jednoj je publikaciji navedeno dopuštenje za preuzimanje ilustrativnog materijala iz strane publikacije uz dozvolu autora za obrazovne svrhe. U ostalima, a to je 32.6 % publikacija, nema podataka o autorima slikovnih priloga, iako oni u publikacijama postoje.

SLIKA 8. Primjeri ilustracija u muzejskim edukativnim publikacijama

Osim dizajna naslovnice, vanjski izgled publikacije određuju njezin obujam, format i uvez. Obujam promatranih publikacija je u rasponu od 4 do 276 stranica. Razdiobu broja publikacija po broju stranica prikazuje slika 9.

Slika 9. Broj publikacija u odnosu prema broju stranica publikacije

Sa slike 9. može se također vidjeti da više od polovice publikacija ima manje od 16 stranica. Iznad 50 stranica ima samo 11 analiziranih publikacija za djecu i mlade. S povećanjem broja stranica pada broj publikacija. Najmanji broj stranica imaju radni listići, a najveći katalogi i vodiči te muzejske-edukativne publikacije vezane uz muzejske akcije povodom Međunarodnog dana muzeja.

Formati analiziranih publikacija su vrlo različiti, a duljine njihova hrpta (visine) kreću se između 10 do 43 cm. Međutim, najveći broj publikacije ipak je izdan u formatima koji su najčešći i u nakladništvu udžbenika za osnovnoškolski uzrast, a koji su izvedeni iz formata A4 (20 x 30 cm, 30 x 21 cm, 30 x 21.5 cm, 23 x 30 cm) ili A5 (15 x 21 cm, 15 x 22 cm, 15 x 10.5 cm, 21 x 15 cm, 22 x 15 cm, 22 x 16 cm, 23 x 15 cm, 23 x 16.5 cm). Poneke publikacije imaju i zanimljive (skoro)kvadratne formate (npr. 20 x 20 cm, 14 x 12 cm, 15 x 10.5 cm, 20 x 20.5 cm, 22 x 22 cm, 21 x 21 cm, 24 x 22 cm). Pogledamo li po vrstama publikacija, vidjet ćemo da su za bojanke i mape najčešće korišteni veći formati, oni izvedeni iz A4, dok su formati pitalica, kataloga i vodiča najčešće izvedeni iz manjeg, A5 formata. Za radne listiće najčešće je korišten format A4 i iz njega izvedeni formati, dok se za radne bilježnice najčešće koriste formati izvedeni iz A5 te manji kvadratni formati (od 14 x 14 cm do 21 x 21 cm).

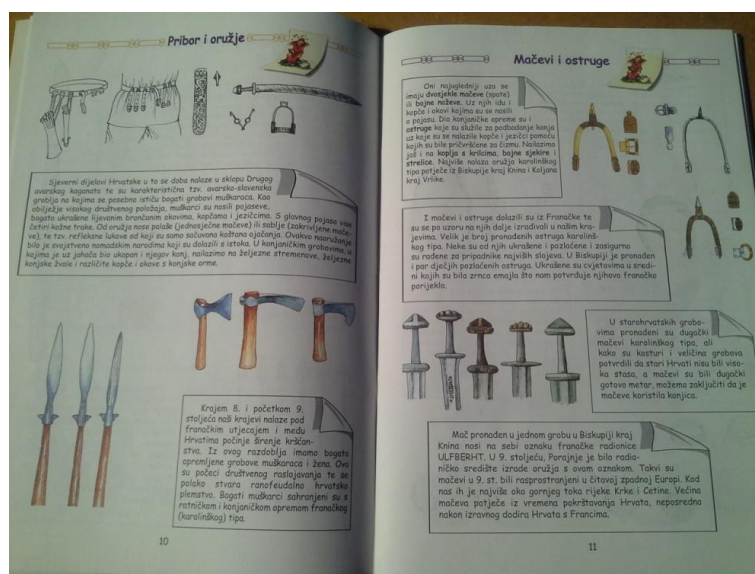
Slika 10. Izgled muzejskih edukativnih publikacija uvelike određuje odabir formata i uveza

Uvez publikacija najčešće je klamani ili spiralni, a dio publikacija nema uveza (ukoliko se nalazi u nekoj mapi), dok su publikacije s najvećim brojem stranica lijepljene i šivane. Publikacije s manjim brojem stranica obično su presaviti ili radni listići (koji se često nalaze u mapi ili u plastičnom fasciklu, bez uveza). Radni listići iz starijih godina nastali ručno tipkanjem na pisačoj mašini, lijepljenjem slika i često ručnim upisivanjem potpisa pod slike, obično su ručno zaklamani i umetnuti u prozirni plastični fascikl. Vrlo rijetko su takvi materijali spiralno uvezani. Publikacije do 48 stranice klamane su ili, vrlo rijetko, spiralno uvezane, a one sa više od 50 stranice lijepljene, spiralno uvezane ili šivane.

Sadržaj i namjena publikacije. Zanimljiv podatak je i onaj o uzrastu korisnika kojima su edukativne publikacije namijenjene. Ovaj podatak, ako je naveden, na publikaciji stoji na jednom od nekoliko mjesta: na naslovnici, u predgovoru/uvodnom tekstu ili u impresumu. Ukoliko se radi o radnim listićima, podatak je najčešće naveden u gornjem dijelu listića. Kategorije u koje se svrstavaju korisnici promatranih edukativnih materijala iako jednoznačne, nisu ujednačene: navode se opisno (18), vezano uz obrazovni sustav (20) ili eksplicitno navodeći godine (4). Iznenaduje broj publikacija koje imaju naznačen uzrast, njih samo 48.8 %. Opisne fraze koje označavaju dob korisnika glase: za djecu, za djecu i

odgajatelje, obiteljski vodič, djeca i nešto stariji, posjetitelji stalnog postava ili za djecu i one koji to više nisu. Eksplicitno se godine navode na sljedeći način: 8+, 12+, 11 – 15 godina, djeca od 5 do 10 godina, a vezano za obrazovni sustav koriste se izrazi: za srednje škole, za osnovne i srednje škole, predškolci, odgajatelji, za osnovnu školu: 7 – 15 godina, 5. – 8. razred, 3. razred, 5. razred, učenici osnovne i srednje škole koji po programu povijesti uče 16. stoljeće, viši razredi osnovne škole i srednja škola, osnovna škola: viši i niži razredi. Uzrast ostalih publikacija okvirno se može procijeniti iz izgleda publikacije ili iz pregleda zadataka.

Podatak o tome gdje i na koji način koristiti publikaciju vrlo je rijetko naveden u samoj publikaciji. Mjesto korištenja publikacije eksplicitno je navedeno na samo 18 publikacija (20.9 %): u muzeju ili uz izložbu (13), u muzeju i izvan njega, u vrtiću ili školi (5), a podatak da se publikacija koristi samostalno, u skupinama, organizirano postoji na samo tri analizirane publikacije. Ponekad podatak o tome je li publikacija namijenjena korištenju u prostoru muzeja i uz izložbu ili pak izvan muzeja indirektno ukazuju izreke u predgovoru ili u formuliranju pojedinog zadatka, kao što su npr.: prođi stalnim postavom, posudi katalog izložbe, više možeš saznati u muzeju, izradi maketu. Uz to, tlocrt muzeja i lokacija muzejskog predmeta na tlocrtu postoji samo na 3 promatrane publikacije (3.5 %). Još jedan koristan podatak, onaj o vremenu potrebnom za rješavanje zadataka, također nije uobičajeno pronaći na muzejskim publikacijama: pojavljuje se tek na 2 publikacije (2.3 %). Naznačena vremena su 45 – 60 minuta te 30 – 45 minuta.

Slika 11. Osnovni tekst podijeljen na manje dijelove poticajniji je za čitanje i proučavanje

Promatrane edukativne publikacije imaju do različitog stupnja razrađen metodički instrumentarij. Manji dijelovi osnovnog teksta publikacija (naglasci u tekstu, izdvojena pitanja i zadatci) metodičkim su i grafičkim alatima oblikovani u svrhu bolje preglednosti, snalaženja i bolje percepcije ciljane poruke. Idealno je ako je osnovni tekst podijeljen na manje cjeline koje su odijeljene podnaslovima i/ili ilustracijama, ako nije predugačak i zbijen jer će takav korisnicima biti poticajniiji za čitanje i proučavanje. Osnovni tekst je, ukoliko je namijenjen najmlađima, ponekad otisnut i velikim tiskanim slovima. Osnovni tekst najčešće je prožet pitanjima i različitim vrstama zadataka, a ponekad su (uglavnom ako su namijenjeni starijem uzrastu) pitanja i zadatci izdvojeni i pojavljuju se nakon određene teme ili cjeline.

Uz osnovni tekst često postoje i dodatni tekstovi koji obogaćuju publikaciju kao što su: predgovor/uvodni tekst (29), bibliografiju (3), bibliografske bilješke uz tekst (2), pojmovnik/tumač pojmova/rječnik (13), zanimljivosti (3), rješenja zadataka (4), literaturu (5), prostor za bilješke (8), popis kratica (1), izvadak iz recenzije (1), popis ilustracija (1), sažetak (1), listić za nagradnu igru (5), informacije o ostalim publikacijama muzeja (1).

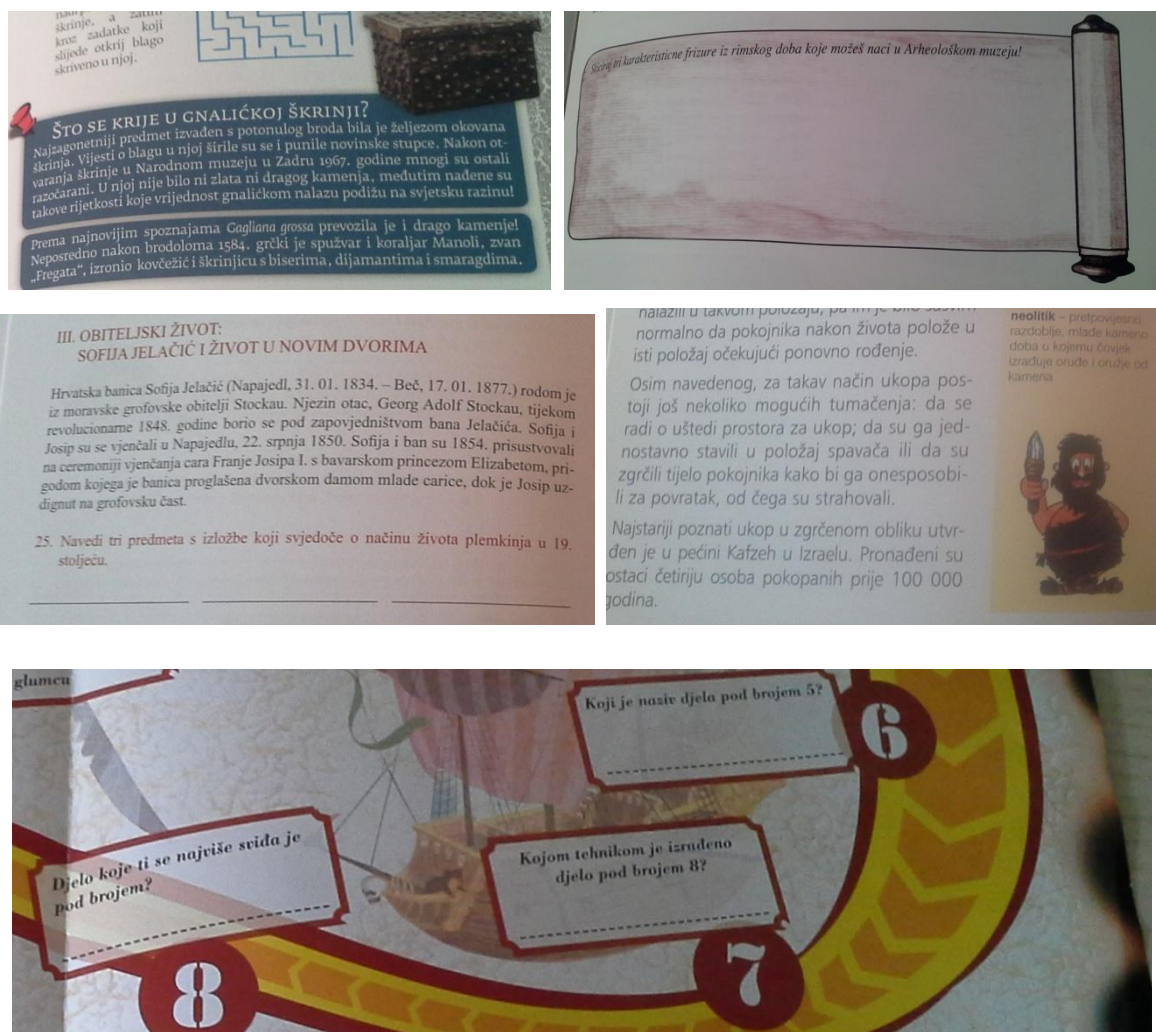
U dvije publikacije postoje i sljedeće upute: ponesi povećalo te ponesi igraću kocku. Ove su upute pomalo nespretne jer ih korisnik dobiva u trenutku kada se već nalazi u muzeju te bi bilo korisnije kad bi se i taj dodatni pribor dobio uz publikaciju ili se mogao kupiti odvojeno u muzeju. Takav primjer je publikacija *Mustre i crte*, uz koju se dobije potreban pribor za izrađivanje mustri.

Slika 12. Pribor uz muzejsku publikaciju *Mustre i crte*

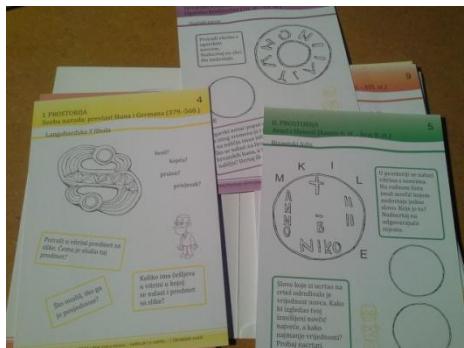
Metodičku obradu publikacija prati i grafičko-likovna obrada. Osnovni tekst najčešće je otisnut crnom bojom na bijeloj podlozi, ali ima i izuzetaka. Tako postoje primjeri kod kojih

je tekst tiskan zelenom bojom, preko ilustracije ili je otisnut bijelom bojom na tamnijoj (zelenoj, smeđoj ili crnoj) podlozi. Naslovi i podnaslovi u publikacijama te potpisi pod slikama često su naglašeni veličinom slova ili bojom (često crvenom). Ukoliko postoje, naglasci u tekstu najčešće su formalizirani masno otisnutim slovima, slovima u boji ili podcrtavanjem pojedine riječi. Ponekad uz naznačeni pojam u tekstu postoji i dodatno pojašnjenje pojma u zasebno istaknutim okvirima ili podlogama u boji ili na marginama publikacije. Kako bi se razlikovala od osnovnog teksta pitanja i zadatci, tekstovi za one koji žele znati više ili pojmovnici na marginama često su istaknuti bojom, posebno dizajniranim okvirima ili podlogama u boji. Prostor za crtanje ili upisivanje duljeg odgovora najčešće je također omeđen okvirom u boji.

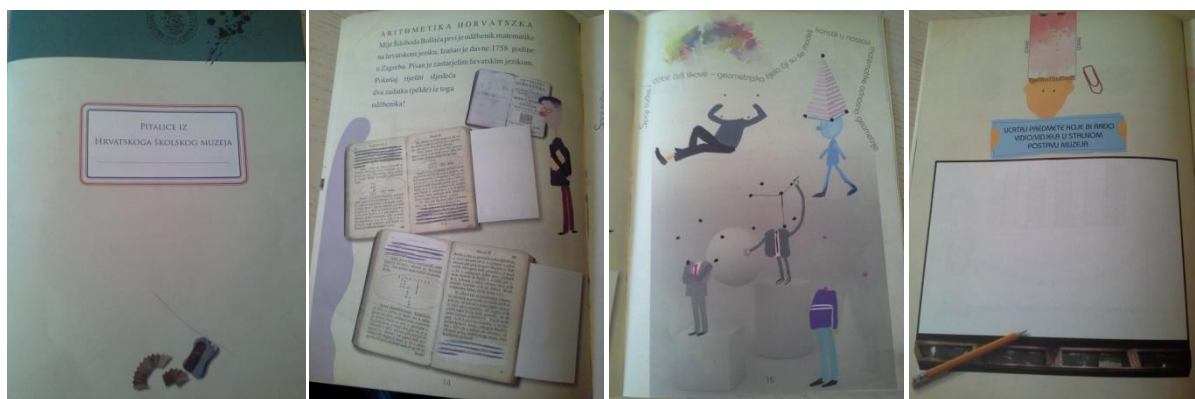
Slika 13. Posebni dijelovi teksta često se ističu bojom teksta, posebno dizajniranim okvirima ili podlogama u boji

Različitim bojama dizajneri ponekad odjeljuju i veće dijelove teksta, na primjer cijela poglavlja, što doprinosi boljoj snalažljivosti u publikaciji. Primjer takvog oblikovanja muzejske publikacije je *Nije sve u novcu... nešto je i u nakitu...* Muzeja Slavonije iz Osijeka.

Slika 14. Primjer korištenja različitih boja u odjeljivanju većih dijelova teksta unutar publikacije

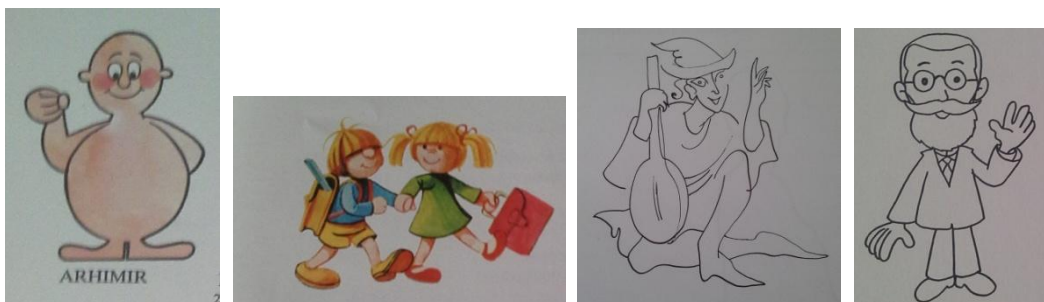
Ipak, rijetke su publikacije u kojima je do posljednjeg detalja usklađen likovni izričaj i prijelom teksta, a svaka stranica publikacije pruža novo iznenađenje i drugačiji doživljaj jer je dizajnirana na posve novi način. Primjer takve publikacije su *Pitalice iz Hrvatskog školskog muzeja* 2007. godine nagrađene i nagradom Hrvatskog muzejskog društva.

Slika 15. Nekoliko stranica iz publikacije Pitalice iz Hrvatskog školskog muzeja

Osim metodičke i grafičko-likovne obrade samog teksta, muzejske publikacije za djecu i mlade, kao što smo već vidjeli ranije, obiluju i ilustracijama i fotografijama koje ilustriraju tekst i često prikazuju muzejske predmete. Prilagođenost publikacija djeci i mladima vidi se i kroz uporabu maskota/likova koji vode djecu kroz priču i zadatke. U analiziranim publikacijama razrađeno je nekoliko takvih maskota: Arhimir (Arheološki muzej, Zagreb), profesor Vjeko (Muzej Slavonije, Osijek), djevojčica Marta (Muzej hrvatskih

arheoloških spomenika, Split), Perica (Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec) te dječak i djevojčica Jura i Ana (Gradski muzej Karlovac). Uporaba maskota/likova poznata je iz dječje i školske literature te je njihovo pojavljivanje u muzejskoj edukativnoj literaturi zasigurno veliki pozitivan pomak prema prihvaćanju publikacija od strane ciljane dobne skupine.

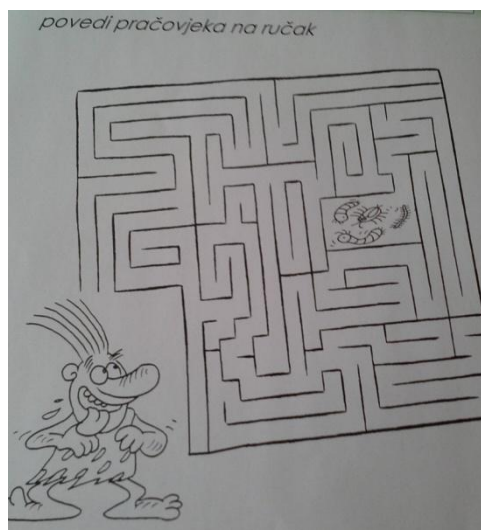
Slika 16. Maskote muzejskih edukativnih publikacija

U analiziranim publikacijama postoje različiti tipovi zadataka i pitanja za učenike. Tipovi zadataka koji se često pojavljuju su:

- dopunjavanje, nadopunjavanje rečenice,
- crtanje/docrtavanje/precrtavanje, bojenje, upisivanje na kartu ili plan,
- križaljke, osmosmjerke,
- labirinti,
- zagonetke,
- uspoređivanje: pronalaženje različitih detalja, pronalaženje istih, prepoznavanje detalja na slici, slaganje slika od dijelova,
- razumijevanje teksta i pronalaženje podataka u tekstu,
- redanje kronološki, razvrstavanje prema vrsti,
- povezivanje slika i teksta,
- spajanje točaka/brojeva,
- otkrivanje uljeza,
- izrezivanje i spajanje/lijepljenje (memory, kruna).

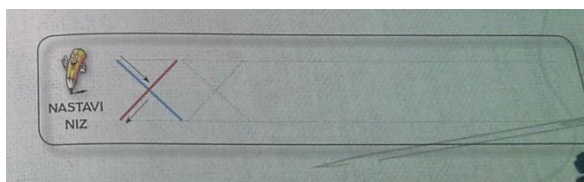
Pitanja su također raznolika. Daleko najveći broj pitanja odnosi se na abc/abcd pitalice, odnosno pitanja višestrukog izbora kod kojih su odgovori unaprijed ponuđeni i potrebno je samo odabrati (zaokružiti) točan odgovor. Velik je broj zadataka i pitanja zatvorenog tipa ili doslovna pitanja, na koje se traži jedinstven odgovor ili dopunjavanje rečenice ispravnom riječi. Također, mnogo je pitanja tipa: napiši naziv predmeta, godine kada se dogodio neki događaj ili kada je nastala slika, od kojih je materijala izrađen predmet ili kojom je tehnikom naslikana slika. Sva su ova pitanja konvergentna tj. činjenična, na njih se traži točan i jednoznačan odgovor koji se krije unutar muzeja uz koji je publikacija vezana. Manji broj

pitanja odnosi se na divergentna pitanja tj. ona na koja ne postoji jednoznačan odgovor, a u njima se od učenika očekuje analiziranje, sintetiziranje ili evaluacija zadanog problema. Takva su, na primjer, pitanja u kojima se učenike pita da opišu svojim riječima što su saznali, u kojima se od učenika očekuje da zamisle što bi oni uradili u sličnoj situaciji, da daju svoje mišljenje ili komentare te izraze svoje impresije. Ovakva pitanja potiču na istraživanje različitih mogućnosti te dolaženje do novih rješenja i kreativnih ideja.

Nadi navedene pojmove u križaljci:

1. TINTA	T	B	A	Š	O	R	E	P
2. PERO	L	I	LJ	V	Ž	C	D	R
3. NARUKVICA	E	Đ	N	Č	K	Č	F	O
4. GRB	J	H	A	T	J	R	L	B
5. PEČAT	I	G	R	B	A	O	C	U
6. VINO	Z	R	U	M	N	O	A	S
7. PISMO	I	I	K	I	M	NJ	R	T
8. DIONIZIJE	N	P	V	S	Z	Ž	O	A
9. PROBUS	O	A	I	DŽ	Š	R	V	Č
10. DVORAC	I	P	C	T	U	F	D	E
11. CRKVA	D	H	A	V	K	G	O	P
12. PAPIR								

4. U kojem je razdoblju građena Galerija Ivana Meštrovića?
 a) 1890 - 1910.
 b) 1915 - 1928.
 c) 1931 - 1939.

5. Koje Meštrovićeve javne spomenike u Splitu poznaješ?

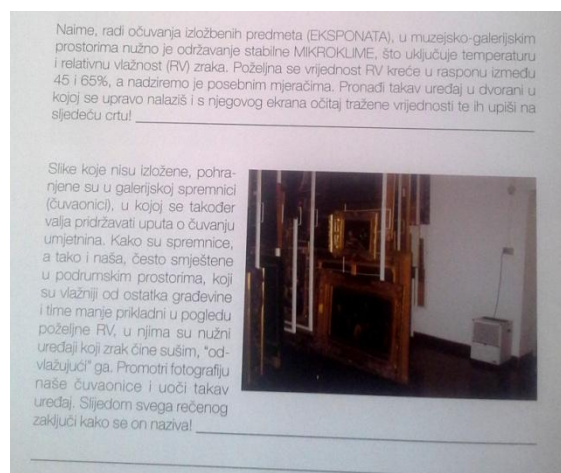
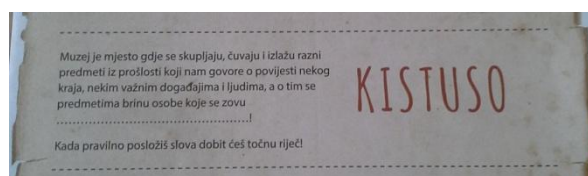
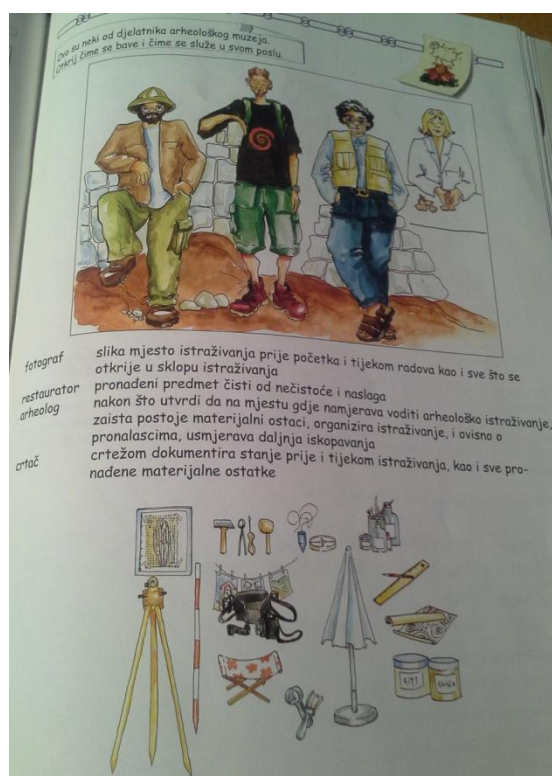
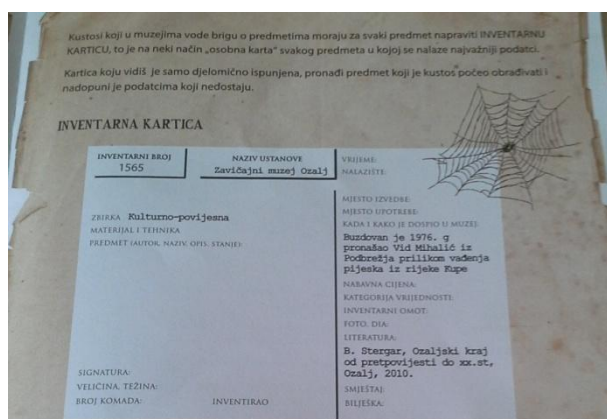
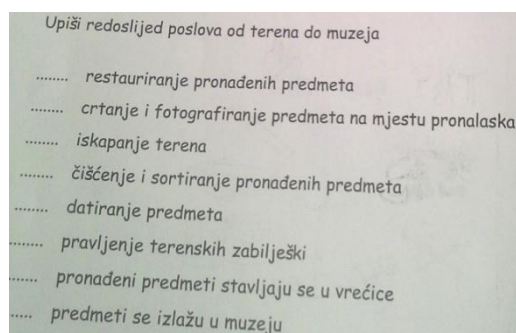
Koja je brojka na pečatnjaku ?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Slika 17. U muzejskim edukativnim publikacijama različite su vrste pitanja i zadataka

I na kraju ove analize, važno je istaknuti još jednu važnu specifičnost sadržaja muzejskih edukativnih publikacija. One, naime, uz sadržaj koji se odnosi eksplicitno na izložbu uz koju je vezana publikacija, ponekad donose i sekvence koje se odnose na

djelovanje muzeja i rad muzejskih stručnjaka, poučavaju o važnosti muzeja i rada muzejskih djelatnika različitih profila.

Slika 18. Primjeri pitanja i zadataka koji se odnose na djelovanje muzeja i rad muzejskih stručnjaka

Takvi su sadržaji pronađeni u osam analiziranih publikacija, a odnose se na upoznavanje s radom kustosa u muzeju, muzejskim predmetima i zbirkama, dokumentacijom (inventarnom karticom muzeja), radom muzejske radionice ili načinima zaštite muzejskih predmeta.

4. Analiza prezentacije pedagoškog rada i muzejskih edukativnih materijala na web-stranicama muzeja

U ovom poglavlju biti će prikazano istraživanje kojim se željelo istražiti u kolikoj su mjeri muzeji povezali svoju edukativnu funkciju i nove mogućnosti online komunikacije s korisnicima tj. analizirati prezentacije pedagoškog rada na web-stranicama muzeja. Cilj istraživanja je odgovoriti na pitanja: koje su vrste i kolika je količina dosad razvijenih edukativnih online materijala u muzejima, mogu li se obrazovni materijali muzeja povezati s potrebama suvremenog formalnog obrazovanja te jesu li muzeji u potpunosti iskoristili edukativne mogućnosti online komunikacije s korisnicima različitima po dobu, obrazovanju ili tjelesnim mogućnostima (ograničenjima).

4.1. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno od studenoga 2013. do siječnja 2014. analizom web-stranica 217 muzeja. Web-adrese muzeja preuzete su iz Web-adresara muzeja na stranicama DMC-a. Dodatno, napravljena je usporedba adresara hrvatskih muzeja i web-adresara hrvatskih muzeja kako bismo dobili udio muzeja koji ne posjeduju web-stranicu.

U istraživanje nisu uključene web-stranice muzeja s popisa koje nisu u funkciji (nije moguć pristup), web-stranice koje nisu originalne stranice muzeja već se tekst o muzeju nalazi na stranici drugog subjekta (npr. web-stranice općine, županije i slično) te web-stranice s popisa koje se ponavljaju (jedna stranica koja je u popisu navedena za više različitih muzeja razmatrana je samo jednom).

Kao podloga za postavljanje elemenata istraživanja korištena je skupina pitanja o podacima vezanima za obrazovne ili interaktivne sadržaje koje Ž. Vujić koristi u svom istraživanju prezentiranja etnografskih muzeja na webu (Vujić, 2001). Navedena skupina pitanja je modificirana i nadopunjena novim pitanjima kako bismo obuhvatili aspekte prezentacije pedagoškog rada relevantne za temu istraživanja:

- zastupljenost ciljanih materijala na web-stranici
- vidljivost sadržaja na web-stranici
- vrste prezentiranog materijala (podatci o edukativnoj djelatnosti muzeja *in situ*, nazočnost virtualnih zbirki, postojanje sadržaja za pohranjivanje i daljnju nadogradnju te postojanje isključivo virtualnih aktivnosti, odvojenih od stvarnog muzejskog okruženja; npr. stvaranje vlastite izložbe i sl.)

- ciljane skupine korisnika kojima je sadržaj namijenjen
- načini komunikacije s korisnicima (posebno: mogućnost dvosmjerne komunikacije).

Zbog potpunosti, u nastavku ćemo ukratko navesti rezultate analize iz svih područja, iako su za temu ovoga rada najvažnije prva, treća i četvrta skupina pitanja.

4.2. Rezultati istraživanja i rasprava

Zastupljenost edukativnog materijala. Istraživanje je provedeno na web-stranicama 217 muzeja iz web-adresara muzeja na stranicama MDC-a. Na svim web-stranicama s popisa napravljena je analiza zastupljenosti pedagoških sadržaja. Inicijalna analiza web-stranica muzeja pokazala je da samo njih 79 (28.11 %) posjeduje materijal od interesa te je na njima nastavljeno istraživanje. Dodatno, napravljena je usporedba adresara hrvatskih muzeja i web-adresara hrvatskih muzeja koja je pokazala da čak 64 muzeja od njih ukupno 281 u Hrvatskoj (22.78 %) ne posjeduje web-stranice.

Određen broj web-stranica muzeja s popisa je isključen iz istraživanja zbog tehničkih razloga (web-stranici muzeja ne može se pristupiti) te iz razloga što web-stranica navedena u popisu zapravo nije web-stranica muzeja (web-stranica općine, županije i sl.).

Vidljivost. Vidljivost edukativnog rada na web-stranicama muzeja istražena je kroz analizu položaja, odnosno smještaja, materijala na samoj stranici. Većina edukativnog rada na web-stranici muzeja prezentirana je poveznicom već na naslovnoj stranici, tj. odmah nakon učitavanja stranice (32 od 79 stranica) ili na drugoj razini (28 od 79 stranica), dok je na trećoj razini edukativni rad predstavljen u dva primjera. Na čak 23 analizirane web-stranice (29 %) edukativni materijal nije grupiran u zasebnom odjeljku stranice, već se njegovi dijelovi mogu naći na raznim lokacijama unutar same stranice. Pritom, korištenje različite terminologije kojom se označavaju poveznice koje vode do takvih materijala dodatno otežavaju identifikaciju samog edukativnog sadržaja. Najčešće su korišteni sljedeći pojmovi: edukacija (18), aktivnosti (12), odjeli (6), edukativna djelatnost (6), pedagoški odjel (4) i pedagoška djelatnost (3).

Vrste edukativnog materijala. Muzeji na svojim web-stranicama prezentiraju sljedeće vrste edukativnog materijala (u širem smislu tog pojma):

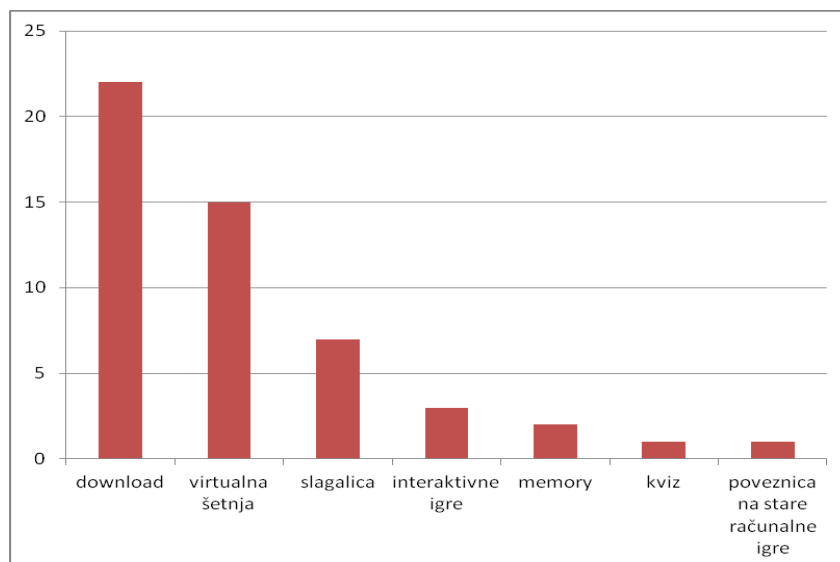
- materijale koji dokumentiraju rad muzeja *in situ*: opis projekata, arhiva radionica, 3D prikazi, galerije slika te audio i video materijali, pojmovnik, slikovnice, knjižice, prijedlozi za istraživanje, akcije prikupljanja materijala, poklon bonovi, svjedočanstva, slušaonica, lenta vremena...
- materijale specifične za virtualno okruženje: materijali za pohranu i daljnju uporabu, virtualne šetnje, kutak za igranje, igrice...

Na prvi pogled web-stranice hrvatskih muzeja prepune su zanimljivih edukativnih sadržaja. Međutim, što se više približavamo slika postaje jasnija...

Edukativne materijale iz prve navedene skupine posjeduje velika većina analiziranih web-stranica muzeja. Međutim, kako oni za potencijalnog korisnika ne donose ništa posebno novo, a nije dobro kada mediji preslikavaju ograničenja drugih medija (Zlodi, 2001), težište smo stavili na edukativne materijale koji su specifični za virtualno okruženje. Materijale za pohranu i daljnju uporabu (*download*) na svojim web-stranicama imaju 22 muzeja. Vrste materijala koje se mogu pohraniti na vlastito računalo su: *screensaver*, *wallpaper*, *e-card*, slike i/ili fotografije, brošure, deplijani, katalozi/knjižice, letci te radni zadatci, članci i publicirani radovi. Najčešće se mogu pohraniti katalozi/knjižice (38) i slike/fotografije (20). S edukativnog stajališta najzanimljiviji su radni zadatci vezani uz stalni/povremeni postav muzeja ili održanu radionicu koji se mogu pohraniti samo sa web-stranice Hrvatskog povijesnog muzeja.

Virtualne šetnje ima 15 web-stranica, od kojih pet stranica imaju više od jedne virtualne šetnje. Ovdje svakako treba istaknuti primjer Tehničkog muzeja s 28 virtualnih šetnji (raspoređeno u 9 odjela) te HAZU s 29 virtualnih šetnji (uzimajući u obzir sve virtualne šetnje po njezinim sastavnicama).

Najatraktivniji i tehnički najzahtjevniji edukativni materijali su interaktivni, samo online sadržaji čija je pojavnost vezana samo za virtualni svijet. Takove materijale na svojim web-stranicama ima samo osam muzeja. Vrste interaktivnih sadržaja pronađenih na analiziranim stranicama su interaktivne igre (3), slagalice (7), *memory* na više razina (2), poveznica na stranicu sa starim računalnim igrima (1) te kviz (1). Usporedbom ovih podataka s onima iz 2005. godine (Sviličić, 2005) kada su analizom web-stranica muzeja pronađene dvije slagalice i jedan primjerak tekstualnog kviza vidljiv je određen napredak, ali on nikako nije zadovoljavajući i proporcionalan proteklom vremenu.

Slika 19. Vrste edukativnog materijala prezentiranog na web-stranicama hrvatskih muzeja

Vezano za ovu temu, a zbog njezine cjelovitosti i zanimljivog pristupa, svakako treba izdvojiti Zbirku Vjenceslava Richtera i Nade Kareš-Richter iz sastava Muzeja suvremene umjetnosti. Ova je web-stranica u potpunosti prilagođena djeci i stjecanju novih spoznaja kroz igru. Dio stranice na poveznici Avanture Vita i Nade, multimedijски je obrazovni sadržaj zanimljivog likovnog rješenja za djecu koji između ostaloga sadrži i pojmovnik te igre i zadatke u obliku radnih listića sa čitanim tekstom.

Osim navedenih edukativnih sadržaja, u okviru ove teme spomenimo također da tri muzeja na web-stranicama prezentiraju svoje verificirane programe obrazovanja/usavršavanja: Lovački muzej Hrvatskog lovačkog saveza, Majstorska radionica za restauraciju i gradnju gudačkih instrumenata pok. Franje Schneidera te Memorijalna zbirka Jozo Kljaković.

Na vrste i količinu prezentiranog edukativnog materijala zasigurno utječe i organizacija provedbe edukativnog rada samog muzeja. Stupanj svjesnosti o važnosti edukativne funkcije pojedinih muzeja na njihovim web-stranicama može se vidjeti i iz sljedeće činjenice: web-stranice 11 hrvatskih muzeja imaju izdvojen odjel koji se bavi edukativnim radom, a njih 15 ima djelatnike zadužene za pedagoški rad (8 od njih pripadaju i prethodnom popisu muzeja s izdvojenim odjelom za pedagoški rad). Međutim, slično kao kod poveznica na edukativne sadržaje, nazivi tih izdvojenih odjela nisu ujednačeni, a zastupljeni su sljedeći nazivi: pedagoški odjel (4), pedagoški-andragoški odjel (2), odjel za muzejsku pedagogiju ili edukacijski odjel, pedagoška služba (kao sastavnica stručnih službi), ured

edukatora i odjel za veze s javnošću (svi po 1). Usporedimo li ove podatke sa Zakonom o muzejima (1998), koji u muzejska zvanja ubraja muzejskog pedagoga, višeg muzejskog pedagoga i muzejskog pedagoga savjetnika, dolazimo do spoznaje da nazivi zvanja trećine djelatnika koji se bave obrazovnom djelatnošću u muzejima nisu usklađena s navedenim zakonom (voditelj muzejske edukacije (2), edukator (1), voditelj pedagoške aktivnosti (1), vodič demonstrator (1)).

Dio muzeja koji imaju muzejskog edukatora i/ili izdvojeni muzejski odjel mogu se izdvojiti kao istaknuti pozitivni primjeri prezentacije edukativne prakse na svojim web-stranicama. Među njima svakako treba istaknuti Arheološki muzej u Zagrebu, Donaciju Zlatić, Hrvatski povijesni muzej i Muzej grada Zagreba te Prirodoslovni muzej Rijeka i Tehnički muzej, muzeje koji imaju samo djelatnika zaduženog za edukativni rad. Ovi muzeji izdvajaju se količinom i kvalitetom edukativnih programa, aktivnosti i materijala prezentiranog na svojim web-stranicama.

Ciljane skupine korisnika. Veći dio opisanog edukativnog materijala namijenjen je djeci, odnosno učenicima osnovne i srednje škole, kao i predškolskom uzrastu. Na to ukazuju i neke od poveznica: dječji kutak, radionice i igraonice, kut za igranje, artionica, edukativne radionice za djecu. Na najvećem broju web-stranica (njih čak 51) nije eksplicitno navedena dob korisnika kojima je pedagoški sadržaj namijenjen, ali se iz analize samog sadržaja može zaključiti da je riječ o mlađem uzrastu (do završene srednje škole). Nekoliko stranica, njih ukupno 8, eksplicitno navodi edukativne programe/aktivnosti za ostale (potencijalne) skupine korisnika: roditelje, profesore, fakultete, osobe s posebnim potrebama (posebno slijepe, slabovidne i gluhoslijepe osobe), obitelji, umirovljenike, odrasle, širu publiku pa čak i za hotelske goste. Prezentacijom edukativne ponude za korisnike različite dobi, obrazovanja i/ili tjelesnih mogućnosti (ograničenja) posebno se ističu Galerija Klovićevi dvori i Muzej grada Zagreba te ponudom za hotelske goste Nacionalni park Brijuni. Treba svakako istaknuti da su prilagodbe tehnološkim mogućnostima primjerenima za osobe s posebnim potrebama uočene samo na web-stranici Tiflološkog muzeja (mogućnost prilagodbe veličine teksta i boje na web-stranici).

Komunikacija s korisnicima. Kod načina komunikacije s korisnicima naglasak je tijekom analize bio na identifikaciji onih alata koji omogućuju dvosmjernu komunikaciju i brzo širenje informacija putem društvenih mreža, alata za označivanje i pretraživanje te

komunikacijskih alata Weba 2.0. Očekivano, na najvećem broju web-stranica pojavljuju se Facebook (37) i Twitter (8), a zatim slijede drugi servisi: Google+ (4), YouTube (3), Pinterest (2), Flickr (1), Blog (1), LinkedIn (1), foursquare (1), tumblr (1) i delicious (1). Web-stranice koje se ističu najvećim brojem servisa su web-stranice Muzeja prekinutih veza (7) te Grafička zbirka NSK (6).

Osim alatima Weba 2.0 muzeji preko svojih web-stranica s korisnicima uspostavljaju i druge vrste komunikacija: pozivima na suradnju, mogućnošću postavljanja pitanja/ostavljanja komentara, mailing listama i newsletterima, akcijama prikupljanja građe i donacija, anketom, organizacijom radionica po dogovoru ili pozivom na prijavu pronalaska ili krađe. Svaki od ovih oblika komunikacije pronađen je na samo po jednoj web-stranici, s iznimkom *mailing liste* i *newslettera* koji se pojavljuju na njih četiri.

5. Zaključak

Izdavanje edukativnih publikacija za djecu i mlade jedna od najzahtjevnijih dionica u izdavačkoj djelatnosti muzeja, ali istodobno i jedna od onih kojima se pridaje najmanje pozornosti. Njihova posebnost leži je u tome da najčešće pokušavaju određenoj dobnoj skupini približiti prošla vremena kroz priče koje su proizašle iz predmeta i znanja sačuvanih unutar vlastitih zidova.

Cilj muzejskih publikacija za djecu i mlade je informiranje, obrazovanje i zabava djece te poticanje njihove kreativnosti i kritičkog mišljenja, a njihova namjena je višestruka: olakšati rad muzejskog pedagoga, omogućiti korisnicima individualni izbor, tempo i način razgledavanja muzejskih sadržaja, ponuditi i inicirati aktivno razgledavanje i upoznavanje muzejskih sadržaja te ponuditi sadržaje za nastavničko osoblje.

U ponekim se publikacijama eksplicitno navodi kako je ista namijenjena ili se može koristiti u radu u nastavi. Međutim, u provedenoj analizi muzejskih publikacija za djecu i mlade niti jedan od analiziranih naslova za to nema potrebno odobrenje. Naime, kao što smo vidjeli ranije, prema važećim zakonima i propisima, svaka publikacija koja se koristi na nastavi treba imati za to potrebno odobrenje nadležnog Ministarstva ili Agencije.

Muzejske publikacije za djecu i mlade mogu se dijeliti prema raznim kriterijima. Svoj su razvoj od jednostavnih, u kućnoj radinosti izrađenih i fotokopiranih jednobojnih radnih listića i mapa, a kasnije su se razgranale u velik broj raznovrsnih edukativnih materijala za djecu različite dobi: od bojanke i slikovnica, pisanki i slovarica, radnih listova i radnih bilježnica, muzejskih vodiča i kataloga do multimedijalnih sadržaja i elektroničkih igara.

Uvidom u velik broj publikacija tijekom ovog istraživanja, može se doći do zaključka da bi se jedan dio muzejskih publikacija mogao prilagoditi te prijaviti na natječaj za pomoćna nastavna sredstva. Pritom su za taj natječaj najpogodnije radne bilježnice, radni listići ili mape s reprodukcijama koje nisu namijenjene isključivo radu u muzeju (ali su s njime, naravno, odabirom tema i prezentiranih predmeta, povezane) ili na konkretnoj izložbi.

Mnogo kompleksniji zadatak osmišljavanja udžbenika za određeni predmet i određeni razred za jedan bi muzej bio veliki izazov, budući da se takav udžbenik ne bi mogao izraditi samo od znanja pohranjenih u predmetima samo jednog muzeja, a zahtijevao bi i suradnju velikog broja suradnika u i izvan muzeja. Ipak, može se na primjer zamisliti udžbenik za

predmet Likovna umjetnost u srednjoj školi koji bi pratio nastavni plan i program prezentiran većinom kroz predmete nekoliko hrvatskih muzeja koji bi bili i nosioci ovakvog projekta. U ovako zahtjevnim projektima ključna bi bila uloga urednika koji dobro poznaje faze u procesu nastanka knjige te posebno postupke odobravanja udžbenika.

Analiza prezentacije pedagoškog rada na web-stranicama muzeja pokazala je da muzeji nisu u dovoljnoj mjeri iskoristili mogućnosti virtualnog prostora. Web-stranice još uvijek se uglavnom koriste kao oglasni prostor za najavu događanja *in situ* te tekstualnu i/ili vizualnu prezentaciju odabranih tema i predmeta iz muzejske zbirke. Multimedijalnih sadržaja gotovo da i nema, materijala za ispis i naknadno korištenje također.

Iz popisa vrsta edukativnih aktivnosti mogao bi se steći krivi dojam o velikom broju multimedijjskih edukativnih sadržaja na web-stranicama hrvatskih muzeja. Međutim, iako je raznolikost sadržaja u najširem smislu poprilično velika, njihov je broj iznenađujuće malen.

Iako je posljednjih godina situacija u području muzejskog edukativnog izdavaštva sve bolja, poboljšanja su i dalje moguća. Potencijalna češća i snažnija međudisciplinarna povezanost muzejskih, pedagoških te informatičkih i stručnjaka iz područja nakladništva uz uvažavanje znanja i potreba potencijalnih korisnika tu će sliku u narednim godinama još više poboljšati.

Popis slika i grafičkih priloga

Stranica:	Slika/Grafički prilog:
14	<i>Slika 1. Kategorizacija muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade</i>
23	<i>Slika 2. Udio pojedinih vrsta publikacija u promatranom uzorku</i>
24	<i>Slika 3. Broj muzejskih publikacija od 1995. do 2014. godine</i>
24	<i>Slika 4. Broj muzejskih edukativnih publikacija od 1986. do 2015. godine</i>
25	<i>Slika 5. Odnosi broja muzeja i broja izdanih muzejskih publikacija u Hrvatskoj</i>
27	<i>Slika 6. Primjeri edukativnog plakata, označivača stranica i šalice-suvenira u izdanju Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Zagreb</i>
30	<i>Slika 7. Izvori potpora za izdavanje muzejskih edukativnih publikacija za djecu i mlade</i>
32	<i>Slika 8. Primjeri ilustracija u muzejskim edukativnim publikacijama</i>
33	<i>Slika 9. Broj publikacija u odnosu prema broju stranica publikacije</i>
34	<i>Slika 10. Izgled muzejskih edukativnih publikacija uvelike određuje odabir formata i uveza</i>
35	<i>Slika 11. Osnovni tekst podijeljen na manje dijelove poticajniji je za čitanje i proučavanje</i>
36	<i>Slika 12. Pribor uz muzejsku publikaciju Mustre i crte</i>
37	<i>Slika 13. Posebni dijelovi teksta često se ističu bojom teksta, posebno dizajniranim okvirima ili podlogama u boji</i>
38	<i>Slika 14. Primjer korištenja različitih boja u odjeljivanju većih dijelova teksta unutar publikacije</i>
38	<i>Slika 15. Nekoliko stranica iz publikacije Pitalice iz Hrvatskog školskog muzeja</i>
39	<i>Slika 16. Maskote muzejskih edukativnih publikacija</i>
40	<i>Slika 17. U muzejskim edukativnim publikacijama različite su vrste pitanja i zadataka</i>
41	<i>Slika 18. Primjeri pitanja i zadataka koji se odnose na djelovanje muzeja i rad muzejskih stručnjaka</i>

Prilozi

Prilog 1. Broj muzejskih edukativnih publikacija od 1986. do 2015. godine

	Slikovnica	Katalog	Radni listići	Vodič	Mapa	Muz.- eduk. publik.	Radna bilježnica	Deplijan	Strip	Pitalica	Bojanka
1986.	1										
1991.		1									
1992.			2								
1993.		2	1								
1994.		1	2	1							
1995.											
1996.			1		1	1					
1997.	2	1	2	1			2	3			
1998.		1	3	2			1	1	2		
1999.			3								
2000.		1	1	1		1	1	1			
2001.			3			2	4	3	1		
2002.		1	6		2	2		5	1		
2003.		1	6	1	1		1	9		1	1
2004.	1	8	6	3	3	3	3	2			1
2005.	3		3	2	2	2	1	3			
2006.	2	1	5	2	1		3	3			1
2007.	1	3	4	3			4	1			
2008.	10		3	1	1	1	5	1	1	1	
2009.	5		8	3		1		2		2	1
2010.	6	2	2	4	2	5	5	1	2	3	1
2011.	4	1	3		1	1	4	4		1	1
2012.	7	2	6			8	4	2		2	
2013.	2	6	5	2	2	3	6	11		1	1
2014.		4		3		5	3	4	1	1	2
2015.										1	
Nema godine			1								

Prilog 2. Popis analiziranih muzejskih publikacija

naziv	nakladnik
Hrvatski prirodoslovni muzej, upoznajmo muzej!	Hrvatski prirodoslovni muzej
Pretpovijesni park krapinskih neandertalaca	Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej evolucije i nalazište pračovjeka Hušnjakovo
Rimljani u našem zavičaju; vodič s radnim zadatcima za učenike osnovnih i srednjih škola	Muzej Brodskog Posavlja
O sagu i staklu, muzejska početnica	MGC, Muzej Mimara
Muzej krapinskih neandertalaca	Muzeji Hrvatskog zagorja - Muzej krapinskih neandertalaca
Židovi u Koprivnici	Muzej grada Koprivnice, (židovska općina koprivnica-izložba){
Ljetna geološka škola	MHZ, Muzej evolucije i nalazište pračovjeka Hušnjakovo
Pronađimo blago	Gradski muzej Karlovac
Volim matematiku	
Gradski muzej Varaždin	Gradski muzej Varaždin
Volim se igrati s matematikom, zadaci za djecu od 5 do 10 godina	
Gradski muzej Varaždin - Školski servis	Gradski muzej Varaždin
Zaroni u prošlost	Gradski muzej Karlovac
Upoznaj Ozalj	Zavičajni muzej Ozalj
Daniel Chodowiecki; Put pod noge (projekt zagrebačkih muzeja) - Svi putevi vode u Rim (međunarodni projekt) do 17.5. 1998	Kabinet grafike HAZU
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka; didaktički listići	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja
Voda; pronađi vodu!	Hrvatski školski muzej
Muzejska pitalica skitalica	Gradski muzej Karlovac
Koja je ura, muzejsko edukativna pitalica	Muzej grada Kaštela
Licitorska umijeća	Pedagoški odjel, Etnografski muzej Zagreb
Karlo Veliki	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Gradski muzej Varaždin	Gradski muzej Varaždin
Hokus-pokus u školi 19. stoljeća	Hrvatski školski muzej
Galerija Antuna Augustinčića, radni listići 11 - 15 godina	Galerija Antuna Augustinčića
Gradski muzej Varaždin	Gradski muzej Varaždin
Muzejska radionica za djecu	MUO
Staro oružje u Starom gradu, muzejska pričalica	Zavičajni muzej Ozalj
Slika i zvuk, radna bilježnica muzejske igre	Strossmayerova galerija starih majstora HAZU
Pričamo priču o Nižoj kumrovečkoj pučkoj školi, stalni postav Muzeja "Staro selo" Kumrovec	Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej Staro selo
Karolina, igra u muzeju i muzej u igri	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja
Kaštel Vitturi maketa kaštela (dvorca) Vitturi u Kaštel Lukšiću : slagalica za djecu i za one koji to više nisu	Muzej grada Kaštela
Kaštel Vitturi maketa kaštela (dvorca) Vitturi u Kaštel Lukšiću : slagalica za djecu i za one koji to više nisu, obrazovna mapa	Muzej grada Kaštela

Odjeni Arhimira, veseli lik koji te vodi kroz prošlost	Arheološki muzej, Zagreb
Sistemska i spontano u djelima Vjenceslava Richtera, iz Zbirke Vjenceslava Richtera i Nade Kareš-Richter, donacija gradu Zagrebu	MSU
Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti; muzejsko-edukativna knjižica	Galerija Klovićevi dvori
Marc Chagall - priča nad pričama, 13. prosinca 2007. - 16. ožujka 2008.	Galerija Klovićevi dvori
Zlatko Prica, Sve boje života, muzejsko edukativna knjižica	Samoborski muzej
Original; 13. muzejska edukativna akcija i nagradna igra povodom Međunarodnog dana muzeja 18. svibnja 2008. : 18. travnja - 18. svibnja 2008.	Hrvatsko muzejsko društvo
Osvoji utvrdu; izložba i igra o Sisku 1593. godine : Gradski muzej Sisak, 1. lipnja 2006.	Gradski muzej Sisak
Zvuk... ton... glas; 11. muzejska edukativna nagradna igra : 18. travnja - 18. svibnja 2006.	Hrvatsko muzejsko društvo, Sekcija za muzejsku pedagogiju
Kuća za svagda, biblioteka Arhimir	Arheološki muzej
Abeceda novca	Erste Group
Ajmo u muzej	Muzej grada Iloka
Fundacija Ivana Meštrovića, Galerija Ivana Meštrovića	Fundacija Ivana Meštrovića, Galerija Ivana Meštrovića,
Veze; remek-djela europske umjetnosti u Strossmayerovoj galeriji	Strossmayerova galerija starih majstora HAZU
Dodir, radna bilježnica muzejske igre	Strossmayerova galerija starih majstora
Osjeti prirodu; iznenađenje u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju	Hrvatski prirodoslovni muzej
Uspomene (na) jednog bana; ostavština Jelačić u Hrvatskom povijesnom muzeju : radna bilježnica, pedagoški vodič uz izložbu	Hrvatski povijesni muzej
Radna bilježnica uz izložbu "Slava Saboru" Bezbroy putova u prošlost	Hrvatski povijesni muzej
Iso Kršnjavi; veliki utemeljitelj - ministar europskog duha : radna bilježnica	Hrvatski povijesni muzej
Zapisano na vodi	MSU
Pođimo u muzej	Ministarstvo razvitka i obnove RH, nakladni zavod matice hrvatske doo
Dijete i kukac; poučna bojanka za djecu i odgajatelje	Prirodoslovni muzej i ZOO vrt
Odjeća - oblikovni element u djelima Ivana Meštrovića	Fundacija Ivana Meštrovića
Voda; radna bilježnica muzejske igre : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Strossmayerova galerija starih majstora, Zagreb, 2012	HAZU
Naše božićne drangulije	Gradski muzej Virovitica
Pitalice iz Hrvatskoga školskog muzeja	Hrvatski školski muzej
Uključi se, upiši riječi, sjeti se; Tvornica papira u muzeju grada rijeke	Muzej grada Rijeke
Žigovi i pecati	muzej grada Iloka
keramika kroz povijest	muzej grada Iloka
Nađemo se u muzeju!	Arheološki muzej Istre
Voda; 17. muzejska edukativna akcija Sekcije za muzejsku pedagogiju i kulturnu akciju HMD-a	MHZ, Muzej Staro selo
Slama na strehu, zrno v pogaču; subota u etno selu Kumrovec : radionice nematerijalne baštine u Muzeju "Staro selo" Kumrovec, 2. listopada 2010.	MHZ, Muzej Staro selo

Kamo li vode naše vode? voda : 17. muzejska edukativna akcija Sekcije za muzejsku pedagogiju i kulturnu akciju HMD	Muzej triljskog kraja
Osviještena baština; zastave : Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja
Prstenovanje ptica; dopjevci i prepjevci slika i kipića	Hrvatski muzej naivne umjetnosti
Muzejska pričaonica-igraonica "Spojimo Miljenka i Dobrilu", izložba muzejske radionice : Muzej grada Kaštela, 10. svibnja - 6. lipnja 2005.	Muzej grada Kaštela, DV Kaštela
(Bez veze; 19. muzejska edukativna akcija povodom Međunarodnog dana muzeja : 18.4. - 18.5. 2014.	Hrvatsko muzejsko društvo
Muzej u školi, škola u muzeju, muzejsko-edukativna i nagradna igra 18.4. - 18.5. 2014.	MHZ, Muzej Staro selo
Julije Klović - najveći minijaturist renesanse	Galerija Klovićevi dvori
Tiha pobuna - najveći majstori njemačkog ekspresionizma; muzejsko-edukativna knjižnica	Galerija Klovićevi dvori
Gnalić, blago potonulog broda iz 16. stoljeća : radna bilježnica uz izložbu	Povijesni muzej
Muzej grada Iloka; Ajmo u muzej	Muzej grada Iloka
Muzej grada Iloka; dvorac Odescalchi : radna bilježnica : 'Ajmo u muzej!	Muzej grada Iloka
Mustre i crte	Gradski muzej Koprivnica, Baltazar, DV Tratinčica
Očaravajući svijet pauka i škorpiona	Hrvatski prirodoslovni muzeja
Spomenici pričaju; radionice o carskom dobu antičke Pule za srednje škole	Udruga Put, društvo za komuniciranje ambijenta
Igrom i zabavom kroz izložbu Hrvati i karolinzi	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Učimo glagoljicu; Međunarodni dan muzeja - Muzeji i univerzalna baština : Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, 18. svibnja 2007.	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja
Volim matematiku	Večernji list
Bojanka	Hrvatski pomorski muzej, split
Od "Bodulke" do "Hrvata" trajektna je to bojanka	Hrvatski pomorski muzej
Bojanka Mali Meštar	Muzeji Ivana Meštrovića
Bojanka	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Pomorska slikopisanka	Hrvatski pomorski muzej Split
Nije sve u novcu... nešto je i u nakitu; obiteljski vodič po stalnom postavu Seoba naroda i srednji vijek	Muzej Slavonije

Popis literature i web izvora

Balić Šimrak, Antonija. Slikovnica – složena igra. Izlet u muzej na mala vrata: prema teoriji slikovnice. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014

Brezinčak, Renata, Cukrov, Tončica. Edukativna igra Zagrebačkih muzeja "Što je u muzeju oduševilo prof. Baltazara?". Naš museum – zbornik radova sa znanstvenog skupa 150 godina od utemeljenja Hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu. Zagreb : Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzeja, Hrvatski prirodoslovni muzej, 1998

Cannon-Brookes, Peter. Dugoročna odgovornost muzejskih publikacija. Informatica museologica 32 (3-4). Zagreb, 2001

Detling, Denis. O časopisu... . <http://muzejska-edukacija.com/o/rijec-urednika> (13.11.2013)

Detling, Denis. Promišljanja o muzejskoj pedagogiji i prilog istoj. Muzejska edukacija. 2012

HNOS – moja nova škola. Zagreb: MZOŠ HR, 2006

Jelavić, Željka. Promišljanja o svrsi i namjeni muzejskih publikacija za djecu i mlade. Muzejske publikacije za djecu i mlade. Zagreb: MDC, 2014

Maroević, Ivo. Muzejska publikacija kao oblik muzejske komunikacije. Informatica museologica 32 (3-4). Zagreb, 2001

MDC. Hrvatski virtualni muzeji. <http://www.mdc.hr/hr/muzeji-u-hrvatskoj/hvm-pregled-muzeja/> (8.11.2013)

MDC, 17. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 1998. Zagreb, 1998

MDC, 18. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 1999. Zagreb, 1999

MDC, 19. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2000. Zagreb, 2000

MDC, 20. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2001. <http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor-2001.pdf> (16.9.2015.)

MDC, 21. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2002.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor-2002.pdf> (16.9.2015.)

MDC, 22. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2003.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor_2003.pdf (16.9.2015.)

MDC, 23. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2004.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor_2004.pdf (16.9.2015.)

MDC, 24. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2005.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor_2005.pdf (16.9.2015.)

MDC, 25. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2006.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor_2006.pdf (16.9.2015.)

MDC, 26. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2007.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/Predgovor_2007.pdf (16.9.2015.)

MDC, 27. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2008.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Interliber/int2008-predgovor.pdf> (16.9.2015.)

MDC, 28. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2009.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/file/Interliber/01Uvod.pdf> (16.9.2015.)

MDC, 29. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2010.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/Interliber/Predgovor2010a.pdf> (16.9.2015.)

MDC, 30. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2011.
http://www.mdc.hr/UserFiles/file/Interliber/2011_Predgovor.pdf (16.9.2015.)

MDC, 31. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2012.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/Interliber/KatalogInterliber2012.pdf> (16.9.2015.)

MDC, 32. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2013.
http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/Interliber/Katalog_Predgovor_2013.pdf (16.9.2015.)

MDC, 33. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija, Interliber 2014.
http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/Interliber/PREDGOVOR2014_lektorirani.pdf
(16.9.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja 1999. Zagreb, 1999a

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2001. Zagreb, 2001a

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2000a.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/izvjesca_hr_muzeja_2000.pdf (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2002a.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/izvjesca_hr_muzeja_2002.pdf (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2003a.
http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/izvjesca_hr_muzeja_2003.pdf (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2004a.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/MDChrvatskaWEB2004.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2005a.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/MDC.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2006a. <http://www.mdc.hr/UserFiles/file/Izvjesca/MDC-IzvjescaHRmuzeja2006book.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2007a. <http://www.mdc.hr/UserFiles/file/Izvjesca/MDC-IzvjescaHRmuzeja2007book.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2008a. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2008/> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2009a. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2009/> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2010a. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2010/#1> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2011a. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2011/#1> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2012a. <http://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2012/#1> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća hrvatskih muzeja, 2013a. http://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca_muzeja_2013/#1 (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 1994. Zagreb, 1994

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 1995. Zagreb, 1995

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 1996. Zagreb, 1996

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 1997. Zagreb, 1997

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 1998a. Zagreb, 1998

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 1999b. Zagreb, 1999

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2000b. Zagreb, 2000

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2001b. Zagreb, 2001

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2004b.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/MDCzagrebWEB2004.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2005b.
<http://www.mdc.hr/UserFiles/File/Izvjesca/MDC%20Zg.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2006b. <http://www.mdc.hr/UserFiles/file/Izvjesca/MDC-IzvjescaZGBmuzeja2006book.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2007b. <http://www.mdc.hr/UserFiles/file/Izvjesca/MDC-IzvjescaZGBmuzeja2007book.pdf> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2008b. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2008/> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2009b. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2009/> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2010b. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2010/#2> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2011b. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2011/#2> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2012b. <http://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca-muzeja-2012/#2> (28.10.2015.)

MDC, Izvješća zagrebačkih muzeja 2013b. http://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/izvjesca-muzeja/arhiva-izvjesca-muzeja/izvjesca_muzeja_2013/#2 (28.10.2015.)

MDC. Popis hrvatskih muzeja. <http://www.mdc.hr/hr/muzeji-u-hrvatskoj/hvm-pregled-muzeja/adresar-muzeja/?prikazi=adresar> (11.11.2013)

MDC. Popis hrvatskih muzeja sa web-stranicama. <http://www.mdc.hr/hr/muzeji-u-hrvatskoj/hvm-pregled-muzeja/web-adresar-muzeja/?prikazi=web-adresar> (11.11.2013)

MDC, Zagrebački muzeji, Izvješća 2002. 2002b.
http://www.mdc.hr/slika.aspx?src=http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/izdavastvo/izvjesca_zg/izvjesca_2002b.jpg (28.10.2015.)

MDC, Zagrebački muzeji, Izvješća 2003. 2003b.
http://www.mdc.hr/slika.aspx?src=http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/izdavastvo/izvjesca_zg/izvjesca_2003b.jpg (28.10.2015.)

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS). Udžbenički standard, Narodne novine 65/13. Zagreb, 2013

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ). Vican, D.; Milanović Litre, I. (ed.) Nastavni plan i program za osnovnu školu. Zagreb, 2006

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje.
http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf.
(25.11.2014.)

Pravilnik o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima.
public.mzos.hr/fgs.axd?id=20653. (25.11.2014.)

Radovanlija Mileusnić, S. 17. izložba izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija. Informatica museologica 29(3-4). Zagreb, 1998

Radovanlija Mileusnić, Snježana. Interliber 1995. i 1996.. *Informatica museologica* 27(3-4). Zagreb, 1996

Radovanlija Mileusnić, Snježana. Interliber 1997. *Informatica museologica* 28(1-4). Zagreb, 1996a

Radovanlija Mileusnić, Snježana. Uvod ili zašto tema muzejskih publikacija za djecu i mlade. *Muzejske publikacije za djecu i mlade*. Zagreb : MDC, 2014

Radovanlija Mileusnić, Snježana. Vrste i specifičnosti muzejskih publikacija za djecu i mlade. *Muzejske publikacije za djecu i mlade*. Zagreb : MDC, 2014a

Sporazum Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i nakladnika školskih udžbenika.
<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=12542> (25.11.2014.)

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije – radni materijal.
[https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije%20\(radni%20materijal\).pdf](https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije%20(radni%20materijal).pdf) (25.11.2014.)

Sviličić, Nikša. Modeli prikazivanja i vrednovanja sadržaja online muzeja u Hrvatskoj (doktorska disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2005

Škarić, Mila. Pedagoška djelatnost i projekt "Arhimir" u Arheološkome muzeju u Zagrebu. *Naš museum – zbornik radova sa znanstvenog skupa 150 godina od utemeljenja Hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu*. Zagreb : Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej, Hrvatski prirodoslovni muzej, 1998

Škarić, Mila. Uloga muzejskih publikacija u edukaciji djece. *Informatica Museologica* 32 (3-4). Zagreb : MDC, 2001

Vujić, Žarka. Istraživanje prezentiranja etnografskih muzeja na webu. *Etnološka istraživanja* 7. Zagreb, 2001

Van Mensch, Peter. *Museology and management: enemies or friends? Current tendencies in theoretical museology and museum management in Europe. Museum management in the 21st century*. Tokyo : Museum Management, 2004

Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu. <http://www.propisi.hr/print.php?id=1043> (25.11.2014.)

Zalar, Diana. Hrvatska muzejska slikovnica kao čuvar baštine. Izlet u muzej na mala vrata: prema teoriji slikovnice. Zagreb : Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014

Zlodi, Goran. Muzejska komunikacija u novom okruženju: web-stranica etnografske zbirke Samoborskog muzeja. Etnološka istraživanja 7. Zagreb, 2001

Zvizdić, Edin. Muzej za treći milenij. Etnološka istraživanja 7. Zagreb, 2001